

VIŠESTRUKI IDENTITET ČEHA U JAZVENIKU¹

MARIJETA RAJKOVIĆ

Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju

Filozofski fakultet

Ivana Lučića 3, 10000 Zagreb

UDK: 39:314.742(497.5=850)

Kategorija: Izvorni znanstveni
članak

Primljeno: 01.10.2004.

Prihvaćeno: 01.06.2005.

U radu se razmatra identitet Čeha iz Jazvenika kraj Siska. Prikazuju se migracijska kretanja, promjena nacionalnog identiteta pojedinca (na primjeru političkih, gospodarskih i spolnih razlika, ženidbenih veza), sadašnje stanje na terenu (dvojna imena, kroatizirana prezimena), te upućuje na sačuvanost pojedinih segmenata kulturnog identiteta nacionalne manjine (dijelovi godišnjih i životnih običaja, jezik). Identitet je promjenljiva kategorija, ne može se definirati zauvijek, on živi i mijenja se. Stoga je autorica nastojala utvrditi razine i transformacije identiteta individualnog, grupnog, lokalnog, etničkog, nacionalnog) tijekom 20. stoljeća.

Ključne riječi: identitet / Česi / Jazvenik / odijevanje

1. UVOD

"Etničke, religijske i druge manjine postoje u svim društvenim sustavima, prošlim i sadašnjim. Gotovo da nema države kojoj nije poznata manjinska problematika" (Grbić, 1994:12). "Etnologija je znanost koja se bavi istraživanjem i izučavanjem kulture različitih ljudskih skupina, pa tako i tzv. manjinskih" (Grbić, 1994:13). Odrastajući u Sisku, vrlo često sam čula izraz *Pemac*. Naime, u oklici Siska živi skupina ljudi koja je iz gospodarskih razloga u drugoj polovini 19. stoljeća preselila na drugo područje unutar jedne države, Austro-Ugarske Monarhije. Raspadom monarhije na nekoliko država ta etnička skupina postala je nacionalna manjina *Pemci*.²

Polazište i cilj rada je istražiti kako se povijesne promjene na makro razini odražavaju na mikrorazinu, u ovom slučaju na kulturu i svakodnevicu određene manjinske skupine. U prvom dijelu rada navodim uzroke i tijek migracijskih kretanja. Tražim što je uzrokovalo promjene u nacionalnom identitetu pojedinca (politika, gospodarski i spolni

¹ Ovaj članak neznatno je izmijenjen diplomski rad obranjen na Filozofskom fakultetu u Zagrebu u srpnju 2003. godine, pod mentorstvom doc. dr. sc. Tihane Petrović Leš.

² Na upit što znači riječ *Pemac*, kazivači su se nasmijali, a zatim rekli da je to podrugljiv naziv za Čeha, da je njemački naziv za Čeha *þ pemiš* te da su taj naziv od Nijemaca preuzeli Hrvati. Kazivači ne smatraju ovaj naziv pogrdnim, niti im smeta da ih se tako zove. Prema Bratoljubi Klaiću, Pěmska (donekle podrugljivo) ime za Češku (njem. Böhme); *Pemac, Pemca* (Klaić, 2001:1027).

utjecaji; ženidbene veze), te upućujem na sadašnje stanje na terenu (kroatizirana prezimena i dvojna imena). Zanimalo me je li takva skupina zadržala kulturni identitet s obzirom na promjenu nacionalnog identiteta pojedinca. Ima li skupina pojedinaca (doseljenih pojedinačno iz raznih dijelova Češke i Moravske), pretvorena u češku nacionalnu manjinu, jednu kulturu. Pristup istraživanju bio je takav da se od kazivača tražilo da sami definiraju svoj kulturni identitet, odnosno da istaknu one odrednice koje su specifične za njihovu zajednicu i razlikovne u odnosu na druge etničke skupine. Međutim, cilj ovog rada nije bio u potpunosti istražiti i definirati kulturni identitet Jazvenika niti utvrditi jesu li ove odrednice uistinu češko razlikovno obilježje u odnosu na hrvatsku etničku skupinu.³ "Nije dovoljno pitati ljude što oni jesu. Istraživači moraju skupiti dovoljno informacija da bi mogli izvući svoje zaključke o identitetima ljudi koje proučavaju" (Grbić, 1994:15, prema Balamaci). Zanimalo me koji su elementi češke kulture prisutni unutar obitelji, koji od njih su markeri češkog identiteta, odnosno koje simbole pripadnici ove skupine koriste i čine prepoznatljivima. Budući da je identitet promjenljiva kategorija, etničnost i identitet žive, odnosno mijenjaju se i njihov kontinuitet ne znači okovanu istinitost. Transformacije identiteta (individualnog, grupnog, lokalnog, etničkog, nacionalnog) prikazala sam primjerom odijevanja.

Istraživanje je najvećim dijelom zasnovano na tehnici intervjua, kako to zovu etnolozi (Grbić, 1994:16), odnosno metodi usmene povijesti (*oral history*) kako to nazivaju povjesničari (Leček, 2003:22), te studijskom radu. Od metoda primjenjivale su se: deskriptivna, analitička, komparativna i sintetička. Tijekom triju faza rada: 1) skupljanje građe, 2) analiza, 3) interpretacija i sinteza, deskriptivna, analitička, komparativna i sintetička metoda korištene su prema potrebi uz dvije glavne vrste izvora, primarne (vlastite) i sekundarne (već postojeće). Tijekom prve polovice 2003. godine, ispitano je osam kazivača koji su posredno ili neposredno vezani za Jazvenik.⁴ U početku je razgovor s kazivačima bio nestrukturiran. Zatim sam prema dobivenim podacima izradila upitnik tako da je dopunski i kontrolni intervju bio polustrukturiran, odnosno strukturiran te prema potrebi prilagođavan pojedinom kazivaču.

U prvoj fazi rada su se tehnikom intervjua prikupljali podaci, u drugoj fazi studijskim su radom napravljene klasifikacija i analiza te usporedba s postojećom literaturom o pojedinim temama. Uz kazivanja su u prvom dijelu rada kao izvori iskorištene knjige rođenih i krštenih Župnog ureda crkve sv. Marije Magdalene u Selima, te arhivski podaci Županijskog ureda za statistiku iz Siska. U poglavlju o odijevanju su

³ Njihova obrada zasad ostaje zadatkom nekog drugog opsežnijeg i sveobuhvatnijeg rada.

⁴ Primjerice Česi rođeni u Jazveniku i žive u Jazveniku; Hrvati rođeni u Jazveniku i žive u Jazveniku; Česi rođeni u Jazveniku, ali žive u Sisku, ili su sa Česima povezani bračnim vezama. Kazivači su bili obaju spolova (četiri žene i četiri muškarca), različite starosti (rođeni u razdoblju između 1926. i 1951. godine), iz različitih društvenih slojeva (od zemljoradnika do visoko obrazovanih).

izvori bile obiteljske fotografije i kazivanja. U trećoj fazi pokušalo se interpretirati dobivene podatke, uputiti na probleme i dati naznake za daljnja istraživanja.⁵

Dolaskom na teren tema ovog rada nije bila strogo precizirana, naime nisam znala što mogu očekivati jer Jazvenik nije etnološki ni povijesno istraživani. Kroz rekogniciranje terena kao i daljnje istraživanje ponajviše me vodila znatiželja.⁶ Literatura o Česima iz Jazvenika je malobrojna. Samo dva autora u svojim radovima spominju Čeha u Jazveniku. Josip Matušek⁷ je napisao najcjelovitiji rad o Česima u Hrvatskoj (1996) i u pojedinim temama navodi i Čeha iz Jazvenika. Antun Barić⁸ pisao je o selima oko Siska (2002), te i o Jazveniku. Najnoviji rad o Česima objavila je etnologinja Vlasta Šabić; pisala je o godišnjim običajima Čeha u Končenicima kraj Daruvara (2002. godine, pisan je na češkom jeziku, u njemu ne spominje Čeha iz Jazvenika).

Za teorijski pristup istraživanju identiteta koristila sam člancima u zborniku radova *Simboli identiteta, studije, eseji građa* iz 1991. godine (koristila sam radove Ines Price, Dunje Rihtman-Auguštin, Nikole Skledara); člancima u zborniku radova *Etničnost, nacija, identitet* iz 1998. godine, (koristila sam rad Jadranke Grbić); člancima u zborniku radova *Kultura, etničnost, identitet* iz 1999. godine (koristila sam radove Jadranke Čačić-Kumpes, Srđana Vrcana), te nekoliko pojedinačnih radova autora: Fredrika Bartha, Jasne Čapo Žmegač, Philippa Poutignata i Jocelyna Streiff-Fenarta, Antonyja D. Smitha. Budući da moj rad prikazuje stanje na terenu, najviše mi je pomogao rad etnologinje Jadranke Grbić *Identitet, jezik i razvoj* (1994) jer je u njemu dan cjelovit teorijski i pojmovni pregled istraživanja etničkog identiteta, a zatim je na pitanjima jezika prikazano istraživanje na konkretnoj etničkoj skupini (Hrvatima u Mađarskoj). Temama promjene nacionalnog identiteta pojedinca i identitetom nacionalne manjine na primjeru odijevanja prema mojim saznanjima nitko se do sada nije bavio.

2. NASELJE JAZVENIK

2.1. Kratka povijest Jazvenika

Prvi spomen naselja je iz 1224. godine, u vrijeme kralja Bele IV. U listini osnutka sisačke županije nabraja se između ostalih naselja i Jazvenik (Butorac, 1977:1). Jazvenik se spominje kao naselje Sisačke gosposnije ili Sisačkog vlastelinstva 1328. godine. Ovo vlastelinstvo je u vlasništvu Zagrebačkog kaptola od 1215. godine do ukidanja feudalnih odnosa 1848. godine (Butorac, 1977:1). Krajem šezdesetih godina 19. stoljeća dolazi do reorganizacije administrativno političke uprave.⁹ Uz županije djeluju i lokalne jedinice

⁵ Kao pomoć pri odabiru metoda i tehnika koristila sam rad Jadranke Grbić: *Identitet, jezik i razvoj* (Grbić, 1994:16).

⁶ Prikupljeno je daleko više građe no što je prikazano u ovom radu.

⁷ Po zanimanju je bio profesor češkog jezika i književnosti.

⁸ Po zanimanju učitelj povijesti i zemljopisa.

⁹ Godine 1869. donesen je zakonski članak "... ob ustrojstvu autonomne hrvatsko-slavonske-dalmatinske zemaljske vlade".

državne uprave kotari i općine. Sisački kotar je u sastavu građanskog područja Hrvatske i Slavonije te Zagrebačke županije, a obuhvaćao je tri općine i 62 naselja. Općini Sela pripada naselje Jazvenik (Barić, 2002:40). U Jazveniku je do bitke kod Siska s Turcima (1592. godine) bilo 57 kućanstava. Tada je selo spaljeno ali je nastavilo život uz težak oporavak.¹⁰

¹⁰ Godine 1592. u Jazveniku nije bilo niti jedne kuće, 1609. godine bilo je 7 kuća, 1610. godine 9 kuća, 1620. godine i 1635. godine ponovno nije bilo niti jedne kuće, 1665. godine bilo je 25 kuća. Od 1806. godine nema podataka o broju kuća već o broju stanovnika † bilo je 158 stanovnika, 1830. godine 172 stanovnika, 1848. godine 147 stanovnika, 1857. godine 127 stanovnika (Adamček, 1987:123-129).

2.2. Doseljenje Čeha u Jazvenik

Do druge polovice 19. stoljeća u Jazveniku su živjeli Hrvati, a zatim započinje doseljenje Čeha. Sljedeća tablica pružit će nam potpuniju sliku o broju stanovnika Jazvenika nakon češkog doseljenja.¹¹

Godina	Broj kućanstva	Broj stanovnika
1869.	- ¹²	139
1880.	-	166
1890.	-	244
1900.	-	277
1910.	-	285
1921.	-	276
1931.	-	301
1948.	65	264
1953.	68	277
1961.	66	270
1971.	62	253
1981.	60	233
1991.	56	177
2001.	54	143

U pisanim izvorima nema podataka kada su, zašto i kako na prostor Jazvenika doselili prvi Česi. Najtočnijim izvorom podataka smatram knjige rođenih i krštenih župnog ureda crkve sv. Marije Magdalene u Selima.¹³ Prema prezimenima u navedenim knjigama možemo zaključiti kada je koja obitelj doselila u Jazvenik. Osim imena i prezimena djece, navedena su prezimena kumova, djevojačko prezime majke, zanimanje i vjeroispovijest roditelja. Iz istih izvora saznajemo da je prvo dijete češke narodnosti, Alojz Povolni, rođen 16. 06. 1869. godine. Otac mu je bio Karlo Povolni, majka Karolina, djevojačkog prezimena Braneš.¹⁴

Svi su kazivači kao godinu doseljavanja naveli 1869. godinu. Naime, 1969. godine proslavljena je stota godišnjica doseljenja Čeha u Jazvenik. Kao prvog Čeha naveli su spomenutog Alojza Povolnoga. J. Matušek i A. Barić, autori koji su pisali o doseljenju Čeha u Jazvenik, 1869. godinu također smatraju godinom doseljenja.

¹¹ Podaci iz Županijskog ureda za statistiku, Sisak.

¹² Nema podataka do 1948. godine.

¹³ Toj župi pripada selo Jazvenik.

¹⁴ Godina prvog spominjanja prezimena ne znači da je ta porodica doselila iste godine, jer je mogla živjeti i više godina prije rođenja djeteta, a mogle su postojati i obitelji koje nisu imale djece, te se u matičnim knjigama ne spominju.

Na pitanje zašto i kako je prva češka obitelj došla baš u Jazvenik, nitko od kazivača nije znao odgovoriti. Pretpostavljaju da su prvi Česi došli na poziv Čeha iz susjednih sela, a nakon toga je uslijedila lančana migracija ostalih. Prije 1869. godine Česi su živjeli u Sisku i okolnim selima, primjerice Stupnu, Selima, Lekeniku.¹⁵

Iz razgovora s kazivačima saznajemo da je naseljavanje u Jazvenik bilo prepušteno samoinicijativi pojedinaca, odnosno nije bilo organizirano. Priče kazivača o doseljenu vrlo su slične, pa donosim komparativni sažetak.

Doseljenje je bilo u razdoblju kad je područje današnje Hrvatske i današnje Češke bilo u sastavu Austro-Ugarske Monarhije, dakle to je bila seoba unutar jedne države. Prema riječima kazivača, područje Češke je bilo prenapučeno, za razliku od područja Hrvatske gdje je bilo mnogo napuštene zemlje¹⁶ koja se mogla povoljno kupiti. Doseljenici u Jazvenik su zemlju uglavnom kupovali od Zagrebačkog kaptola, a zatim od Jazvenčana koji su selili prema važnijim prometnicama u Sela, Stupno, Odru. Jazvenik je imao lošu infrastrukturu. Tek 1980. godine spojen je asfaltnom cestom na cestu Sisak - Zagreb, 1993. godine priključen je na telefonsku mrežu, a 1998. godine spojen na regionalni vodovod (Barić, 2002:52). Osim toga, područje Jazvenika je relativno zabačeno, što se može vidjeti na priloženoj karti.

¹⁵ Zanimljiv je podatak da je prvi industrijski pogon u Sisku bila pivovara Čeha Novaka iz 1855. godine (Barić, 2002:40).

¹⁶ Veliki dijelovi Hrvatske bili su opustošeni prije svega zbog Turskih osvajanja, koja su rezultirala migracijama stanovništva u ova područja (Adamček, Barić, Matušek...). Za ovaj rad nisam ulazila u problematiku demografije i migracija na sisačkom području tijekom 16., 17., 18. i 19. stoljeća.

Prvi češki doseljenici uglavnom su se bavili zemljoradnjom. Dolazili su na poziv rodbine i znanaca koji bi im pronašli zemljište. Najčešće su dolazili iz područja južne Moravske, Češkog Broda, okolice Praga, Chrudima, Zlína i Jilovišta.

Iz knjiga rođenih i krštenih Župnog ureda crkve sv. Marije Magdalene u Selima možemo pratiti seobene valove, saznati broj rođenih Čeha, dobiti popis novih čeških prezimena te njihovo prvo spominjanje. Tako saznajemo da je između 1869. i 1880. godine u Jazvenik doselilo trinaest Čeha, a između 1880. i 1890. godine tridest osam. Brojnija naseljavanja bila su između 1890. i 1900. godine, kada se doselilo sedamdeset Čeha, te između 1900. i 1910. godine, kada se doselilo osamdeset sedam Čeha. Naseljavanje je slabilo poslije 1910. godine, naime do 1920. godine doselilo se četrdeset devet, a do 1930. godine četrdeset jedan Čeh. Između 1930. i 1940. godine doselilo je

trideset šest Čeha, nakon čega se broj novih doseljenika vidljivo smanjivao. Zadnje doseljenje zabilježeno je 1948. godine.

Česi su u Jazvenik ponajviše selili stupnjevitim migracijama.¹⁷ Tako je primjerice obitelj Šimik neko vrijeme boravila u Mađarskoj, a ostale obitelji najčešće na području Slavonije. Nakon nekoliko godina provedenih ondje doselili bi u Jazvenik. Razlozi ove remigracije,¹⁸ prema kazivačima, bili su ekonomski. Privuklo ih je što je Jazvenik blizu Siska, u kojem je živjelo dosta Židova i bio je jako trgovačko središte.

Nakon Drugoga svjetskog rata u Jazveniku je bila loša gospodarska situacija. Prema pričama kazivača (A. Andres, I. Buković, I. Šimek) tijekom Drugoga svjetskog rata kroz Jazvenik su prošle razne vojske: Čerkezi, Kozaci, domobrani, partizani itd. Svaka je vojska pljačkala i uzimala što je htjela, a po završetku rata već osiromašenom stanovništvu nametnuta je nacionalizacija, pa se teško živjelo.

Budući da su Česi još uvijek imali češke domovnice, dosta ih je razmišljalo o povratku u Češku. Rođaci iz Češke su im pisali da se iz Češke iselilo mnogo Nijemaca,¹⁹ da je cijena zemljišta povoljna, te da se lako pronalazi posao jer industrija u Češkoj nije bila uništena tijekom Drugoga svjetskog rata. Stoga se u tom razdoblju nekoliko obitelji vratilo u Češku, primjerice obitelj Šimik i Neadli odselile su u Karlovy Vary. Nekolicina momaka otišla je u Češku izvidjeti situaciju, a pojedini su tamo ostali raditi nekoliko godina.²⁰ No, uglavnom su se vratili u Hrvatsku iz više razloga, primjerice Antunu Andresu se nije sviđao *sovjetski režim* u poslijeratnoj Češkoj. Nekoliko Čeha iz Jazvenika u istom je razdoblju odselilo u Ameriku. Te migracije su uglavnom bile pojedinačne.²¹ Novih doseljavanja Čeha u Jazvenik poslije Drugoga svjetskog rata, nije bilo.

2.3. Društveni i kulturni život u Jazveniku

Zahvaljujući blizini grada Siska, češki su se doseljenici iz Jazvenika vrlo brzo uključili u životne tijekove ostalih čeških doseljenika na području Siska i Hrvatske. Osnivali su razna društva i održavali veze sa sunarodnjacima. Tako je 26. studenoga 1928. godine osnovana sisačka *Češka beseda*, a njezin ogranak bila je *Beseda* iz Jazvenika. Poslije osnivanja *Češke Besede* u Jazveniku, 2. listopada 1932. godine, broj članova sisačke *Besede* se smanjio i u predratnim godinama Društvo se više nije oglasilo (Matušek, 1996:189, 197). Članovi *Besede* iz Jazvenika postali su Česi iz susjednih mjesta: Grede, Stupna, Lekenika itd. Naime u tim je mjestima bilo malo Čeha, za razliku od Jazvenika, gdje su bili većina stanovnika. Zahvaljujući *Besedi* u Jazveniku su po-

¹⁷ Stupnjevita migracija znači preseljenje ljudi u više "koraka"; najprije se odlazi, primjerice iz manjeg mjesta u veće, iz jedne zemlje u drugu (Heršak, 1998:264).

¹⁸ Remigracija može biti svaka ponovna migracija, nakon prve migracije u neku treću zemlju (ibid.:232)

¹⁹ Saveznici su 1945. godine dozvolili Čehoslovačkoj i Poljskoj da potjeraju sve njemačke građane i etničke Nijemce koji su živjeli u tim zemljama (iz ČSSR je istjerano 2.9 milijuna Nijemaca) (Münz et al., 1996:28).

²⁰ Kazivač Antun Andres je radio u Češkoj nekoliko mjeseci.

²¹ Selili su uglavnom momci i djevojke. Kao razloge kazivači navode nesretne ljubavi.

krenute mnoge kulturne aktivnosti. Organiziran je rad dramske skupine, u okviru koje su prikazivani češki i hrvatski igrokazi. U selo su dolazile pokretne knjižnice dok u Narodnom domu nisu izgradili vlastitu knjižnicu s čitaonicom. *Češka beseda* u Jazveniku postoji i danas kao Kulturno umjetničko društvo koje njeguje i čuva od zaborava pjesme, plesove i običaje svojih predaka, razvijajući prijateljske odnose sa srodnim društvima u Hrvatskoj i inozemstvu.²²

Na osnivačkoj skupštini *Češke besede* 1932. godine raspravljalo se o otvaranju škola i gradnji društvenog doma. Jazvenčani su prvi u sisačkom kraju imali društveni dom.²³ Pri njegovoj gradnji sudjelovalo je cijelo selo. Uz pomoć češkog arhitekta Leva Kalde iz Zagreba i direktora Čehoslovačke banke Josefa Bezdičeka Dom je sagrađen i otvoren 28. 09. 1935. godine.²⁴ Narodni dom u Jazveniku je bilo središte okupljanja Jazvenčana, a to je ostao do današnjih dana. Kazivači se najradije sjećaju zabava na kojima je svirala limena glazba te navode da je iz svake obitelji netko znao svirati.

U Jazveniku postoji Vatrogasno društvo, koje su također osnovali Česi. Prvo vatrogasno spremište je napravljeno 1892. godine i bilo je jedno od prvih u okolici Siska. Društvo je u tom razdoblju, kao i danas, u sastavu Vatrogasnog društva iz Sela.

Svi su Jazvenčani danas katolici, mada je za doseljenja bilo nekoliko evangelika. Evangelici su prelazili na katoličku vjeru. Česi katolici nisu imali svog svećenika, već su išli u crkvu sv. Marije Magdalene u Sela, zajedno sa ostalim stanovnicima, dakle Hrvatima iz okolnih sela. Bogoslužje se obavljalo na hrvatskom jeziku. Zahvaljujući mještanki, Čehinji Mariji Krausel, koja je početkom 20. stoljeća otišla u Ameriku i kasnije donirala potrebna sredstva, u Jazveniku je 1931. godine sagrađena kapela Srca Isusova (Barić, 2001:55). Blagdan Srca Isusova se svečano obilježava kao crkveni god svake godine 27. lipnja.²⁵

2.4. Jezik

Zanimanje za pitanje identiteta, koje jača koncem 20. stoljeća, prati i sve podrobnije proučavanje jezika kao jednog od osnovnih čimbenika identifikacije na svim razinama, lokalnoj, regionalnoj, etničkoj, nacionalnoj, pa i transnacionalnoj. Etnologinja Jadranka Grbić važnost jezika iz etnološkog, odnosno antropološkog kuta gledišta pojašnjava na sljedeći način: "Naime, već u starijoj, a potom i u velikom dijelu novije antropološke literature, jezik se smatra jednom od bitnih i najizrazitijih sastavnica koje

²² Društvo je 2003. godine imalo tridesetak aktivnih članova.

²³ Hrvatski stanovnici su *narodne*, tj. *društvene*, domove počeli graditi nakon Drugoga svjetskog rata.

²⁴ Česi su vrlo ponosni na svoj Dom. Obitelji Šimik čuva češke novine, *Jugoslávští čechoslováci*, Ročník, XV. Daruvar, 9. dubna, 1933, číslo 15., u kojima je članak o njegovu otvorenju. Čuvaju i pozivnicu za njegovo otvorenje.

²⁵ Toga je dana prijevodne misa. Nakon mise Jazvenčani obično imaju goste na ručku, a poslijepodne odlaze u Narodni dom na zabavu (koju organizira Vatrogasno društvo). Prije tridesetak godina toga se dana prikazivao igrokaz.

određuju pojam kulturnog i etničkog identiteta. Jer usprkos tome što se komunikacija zbiva na više načina, jezik i govor su, izravno ili neizravno ipak osnovno sredstvo komunikacije" (Grbić, 1988:183).

Svi kazivači znaju češki jezik govoriti i pisati, mada ga nikad nisu učili u školi.²⁶ Doduše, bilo je nekoliko pokušaja organiziranja učenja jezika u školama, ali neuspješno. Prvi pokušaj bio je 15. veljače 1946. godine, kada je odlukom Ministarstva prosvjete Narodne Republike Hrvatske otvoren školski centar u Jazveniku, Češka manjinska škola. Nastava je počela na hrvatskom jeziku jer nije bilo češkog učitelja (Barić, 2001:56). Nakon toga je u Osnovnoj školi u Selima, od školske godine 1986./1987. profesorica češkog jezika i književnosti Ljiljana Šorgić, fakultativno vodila tečaj češkog jezika i kulture.²⁷ U jesen 2002. godine *Češka beseda* iz Jazvenika organizirala je učenje češkog jezika u Narodnom domu u Jazveniku.²⁸

"Za istraživanje socijalne pripadnosti u modernim uvjetima posebnu važnost imaju procesi interakcije unutar obitelji. Posebno je to važno kada je riječ o oblicima neslužbenog komuniciranja" (Banovac, 1997:36). Mnogi Jazvenčani češkog porijekla unutar obitelji govore češki, pa tako i Hrvati s njima povezani bračnim vezama.²⁹ Prema pričanju kazivača dosta žena rođenih u Jazveniku nikad nije govorilo hrvatski.³⁰ Govorile su isključivo češki, a takvih primjera ima i danas.³¹ Stariji kazivači se sjećaju da su do Drugoga svjetskog rata svi Jazvenčani, znači Hrvati i Česi, govorili češki. Razlog tomu je bilo većinsko češko stanovništvo, oko pedeset čeških obitelji u odnosu na desetak hrvatskih obitelji. Kristina Mulanović je ispričala zgodu o ženi koja je bila Hrvatica, udala se za Čeha u Jazvenik, naučila češki jezik, čitala češke časopise i knjige te se pod stare dane razgovarajući s Hrvatima, nije mogla sjetiti hrvatskih riječi te je običavala reći: "Pa razmišljam na češki".

Češki jezik se osim usmenom predajom, najviše održao zahvaljujući igrokazima u kojima su glumili gotovi svi Jazvenčani, te su tako učili češki jezik i kulturu. Igrokaze su postavljali učitelji iz Siska i Zagreba, a poslije načitaniji mještani koji su znali pravilno

²⁶ Za potrebe ovog rada prikazano je samo kako se češki jezik održao u Jazveniku, jer bi daljnja analiza premašila okvire ovog rada.

²⁷ Nastava se održavala pet školskih sati tjedno, a pohađalo ju je desetak djece (češkog i hrvatskog porijekla). Zbog slabog odaziva učenika i roditelja, tečaj je prestao s radom početkom Domovinskoga rata, 1991. godine (podatke sam dobila od prof. Lj. Šorgić).

²⁸ Tečaj vodi prof. Lj. Šorgić u trajanju od četiri školska sata tjedno. Trenutno ima dvanaest polaznika u starosnoj dobi između 9 i 65 godina. Polaznici su hrvatske i češke nacionalnosti. Mlađi polaznici uglavnom žele naučiti češki jezik u govoru i pismu, za razliku od starijih, koji ga uglavnom govore te na tečaju žele naučiti pravilno pisati.

²⁹ Primjerice, kazivač I. Mulanović, ali i mnogi ostali prema kazivanjima kazivača.

³⁰ Ili ga nisu znale ili nisu željele govoriti hrvatski, mada su ga razumjele.

³¹ Kazivačica Ivana Šimek zna hrvatski jezik i komunicirale smo vrlo dobro, međutim sama kaže da s unucima i zetom ne želi govoriti na hrvatskom, jer želi da znaju češki jezik. Njena mama je bila Hrvatica, otac Čeh, bila je udana za Hrvata koji je umro i cijeli život se izjašnjava kao Hrvatica.

izgovarati riječi.³² Većina kazivača bila je pretplaćena na češki tjednik *Jednotu*, koji i danas dobivaju iz Daruvara. Budući da u Narodnom domu u Jazveniku postoji knjižnica s češkim knjigama i časopisima knjige su pojedinačno dosta čitane, ali i pri večernjim druženjima, obiteljskim ili skupnim, prigodom zajedničkih poslova, primjerice *čehanja perja*.

Kao što su Hrvati u Jazveniku naučili češki, tako su i Česi naučili hrvatski. Početkom 20. stoljeća mnoga djeca prije polaska u osnovnu školu nisu ni s kime govorila hrvatski osim s djecom iz susjedstva. Neka češka djeca nisu znala dovoljno hrvatski jezik, pa su imala problema u nižim razredima osnovne škole. Kazivačica Ivana Šimek se sjeća da su im se hrvatska djeca znala rugati i vikati *Pemico, Pemičko*. To je do početka Drugoga svjetskog rata prestalo, jer su se Česi postupno asimilirali.

3. PROMJENA NACIONALNOG IDENTITETA POJEDINCA

U ovom dijelu rada prikazat ću koji su čimbnici utjecali na promjenu nacionalnog identiteta Čeha iz Jazvenika. Razlozi te promjene bili su političke prirode, gospodarske djelatnosti, odnosno zanimanje koje je pojedinac obavljao. Promjena nacionalnog identiteta nije bila ista za pripadnike oba spola. Čehinje su duže zadržavale češku nacionalnost, no one su prije od Čeha počele sklapati brakove s Hrvatima. Mada bismo danas za većinu stanovnika Jazvenika prema njihovim imenima i prezimenima, odnosno službenoj identifikaciji, mogli zaključiti da su se uglavnom asimilirali, da su Hrvati, stanje na terenu pokazuje suprotno. Naime, unutar obitelji pripadnici ove nacionalne manjine koriste se češkim imenima, što je njihova odluka, dok su im prezimena prilagođena hrvatskom pravopisu na što je utjecala administrativna uprava.

3.1. Politički, gospodarski i spolni utjecaji

Glavno je zanimanje čeških doseljenika u Jazvenik do 1880. godine bila zemljoradnja. Kazivači ističu da su bili jako siromašni pa su teškoće svakodnevice pokušali *ublažiti zbijajući šale na svoj račun*.³³ Česi su imali između troje i osmero djece.

³² Jedan od režisera bio je kazivač A. Andres. Savez Čeha u Daruvaru ima odjel za dramaturgiju iz kojeg su dobivali scenarije (otisnuto je tri do pet knjižica) od kojih su odabirali jednu prema želji glumaca i zahtjevima scene. Do šezdesetih godina 20. stoljeća obvezatno su se prikazivala četiri igrokaza godišnje: na Srce Isusovo, na Svetog Vavrlava, za godišnju skupštinu društva *Češka beseda* i na Staru godinu. Nakon tog razdoblja igrokazi su izvođeni sve rjeđe, eventualno jednom godišnje, na Staru godinu. Zadnji igrokaz odigran je 1999. godine, a režirala ga je B. Šimik.

³³ Kazivač Večeslav Šimik je pričao jednu takvu šalu: *U Župiću prema Gorama je mlin na koji su Česi išli, a kod Bresta je bio most na kojem se plaćala mostarina. Jedna je cijena bila za pješaka, a druga za vozilo. Jedan Čeh iz Jazvenika je bio siromašan, po riječima kazivača možda i malo škrt, vozio je vreću u mlin na trkaču (oblik tačaka). Njemu su htjeli taj trkač naplatiti kao vozilo, a on da ne plati takvu cijenu stavio je trkač i vreću na sebe i sve prenio preko mosta i platio cijenu za pješaka.*

Nisu živjeli u zadrugama i odmah nakon vjenčanja mladi su se nastojali odvojiti u zasebno kućanstvo.

Osamdesetih godina 19. stoljeća u Jazvenik počinju doseljavati obrtnici.³⁴ Oni nisu otvarali obrtničke radnje u Sisku nego su ih imali u kući. Prema kazivanju A. Andresa, radili su povoljnije od drugih te su imali mnogo klijenata jer su dolazili ljudi iz okolice.

Budući da su svi Česi u Jazvenik doselili nakon sklapanja Austro-Ugarske nagodbe (1867. godine), odnosno Hrvatsko-Ugarske nagodbe (1868. godine), živjeli su u jednoj državi. Raskidom svih državnopravnih veza s Austro-Ugarskom, osnutkom Države Slovenaca, Hrvata i Srba (29. listopada 1918.), te proglašenjem Čehoslovačke Republike (14. studenoga 1918.) Česi su u Hrvatskoj postali strani državljani. "Kada je regent A. Karađorđević proglasio ujedinjenje (1. prosinca 1918.) Hrvatska se našla u Kraljevstvu Srba, Hrvata i Slovenaca" (Matković, 1998:63). Unutrašnje uređenje ovog kraljevstva bilo je strogo centralističko³⁵ a njegovim "ustavom (izglasanim 28. lipnja 1921. godine) ukinuti su povijesni entiteti, napravljen je prekid s nacionalnim komponentama u državnom uređenju, te ozakonjeno jedinstveno državljanstvo" (Matković, 1998:93-96). Iz postojeće literature moglo bi se zaključiti da je svima promijenjeno državljanstvo, međutim stanje na terenu pokazuje suprotno. Državljanstvo se nije promijenilo, nego na popisnome formularu nije bilo rubrike za nacionalnost. Zbog toga prvi popis stanovništva, proveden u novoj jugoslavenskoj državi 1921. godine, nije pouzdan kao statistički vodič nacionalnih zajednica. "Materinski jezik i religija bile su jedine naznake koje govore o nacionalnoj pripadnosti popisnika. U vezi sa slavenskim stanovništvom postojale su tri jezične mogućnosti: srpski ili hrvatski jezik, slovenski jezik ili ostali slavenski jezici" (Banac, 1995:57).³⁶

Osnutkom Države Slovenaca, Hrvata i Srba, kasnije Kraljevine Jugoslavije, po riječima kazivača i dalje im je priznato češko državljanstvo. Djed kazivača A. Andresa imao je gostionicu u Selima, koju je bez problema otvorio nakon doseljenja, nakon što se upisao u *zavičajne knjige*. Kraljevina Jugoslavija to je priznavala kao državljanstvo, muškarci upisani u zavičajne knjige išli su u redovnu jugoslavensku vojsku. Ako je netko htio raditi u državnoj službi, morao je promijeniti državljanstvo.³⁷ Do Drugoga svjetskog

³⁴ Kao prvi češki obrtnik se spominje Vjenceslav Šimek, po zanimanju krojač, doselio 1880. godine; nakon njega je došao Josip Hlovaček, postolar, doselio 1882. godine; zatim Dragutin Freika, bačvar, doselio 1884. godine; pa Pretažilka stolar, doselio 1884. godine; Antun Krepelka postolar, doselio 1899. godine; Josip Cmelik, krojač, doselio 1899. godine; Josip Šimik, kovač, doselio 1906. godine itd. (Barić, 2001:50-57).

³⁵ Jedinstvenim upravnim aparatom iz Beograda upravljano je cijelom državom (Matković, 1998:93-96).

³⁶ U zadnjem popisu stanovništva u Hrvatskoj, provedenim 31. 03. 2001. godine također nema podataka o narodnostima (podaci iz Županijskog ureda za statistiku u Sisku). Isto tako u popisima tijekom 20. stoljeća (podaci iz knjige Sisak 2000+) postojale su rubrike: Hrvati, Srbi, Muslimani, ostali. Stoga iz ovih izvora ne možemo pratiti procese mijenjanja narodnosti, odnosno promjenu nacionalnog identiteta pojedinaca.

³⁷ Kazivači su naveli primjer kad je Čeh htio raditi na željeznici, morao je zatražiti promjenu državljanstva, a kako ističu, to je bilo skupo.

rata, češki mladići su uglavnom išli u redovnu vojsku u Češku.³⁸ Zadnja skupina momaka bila je u češkoj vojsci do početka Drugoga svjetskog rata, odnosno napada Hitlera na Češku. Tada su poslani kući.

Tijekom Drugoga svjetskog rata pojedini Jazvenčani sudjelovali su u partizanskoj češkoj brigadi "Jan Žižka" u Slavoniji, neki u domobranima, a neki u partizanima. Nakon Drugoga svjetskog rata oni koji su bili u domobranima, završili su u zatvorima, ali su ubrzo pušteni jer su bili češki državljani. Poslije Drugoga svjetskog rata, do 1948. godine, Česi su još uvijek imali češke domovnice, te su se neki od njih vratili u Češku ili privremeno ondje boravili.³⁹

Nakon 1948. godine Česi koji su ostali u Hrvatskoj morali su dva puta godišnje tražiti dozvole za boravak u Hrvatskoj. Česi su nastojali što duže zadržati češke domovnice ne bi li time izbjegli odlazak u jugoslavensku redovnu vojsku.⁴⁰ Državljanstvo su obično mijenjali muškarci, što je rezultiralo automatskom promjenom državljanstva djece. Žene su na isti način mogle steći državljanstvo, međutim one su ga vrlo rijetko mijenjale jer kako ističu nije im bila potrebna promjena. Čehinje, čak i ako su bile udane za Hrvate, uglavnom nisu nikad mijenjale nacionalnost. Djeca su uglavnom uzimala očevu nacionalnost.

Godine 1953. svi su Česi dobili službeni dopis Odjela za unutrašnje poslove u kojem je pisalo: "*povodom revizije državljanstva stranih državljana ustanovljeno je da se vi i vaša malodobna djeca smatrate državljaninom FNRJ. U smislu čl. 53 Zakona o državljanstvu FNRJ, a na osnovu stavka 53. točka 10 Zakona o državljanstvu iz godine 1928, te je određen upis u knjigu državljana N. R. Hrvatske. Ukoliko smatrate da je vaše državljanstvo nepravilno utvrđeno, postoji mogućnost pokretanja spora o državljanstvu u smislu čl. 24 Zakona o državljanstvu FNRJ*".

Tko se nije žalio, postao je državljanin FNRJ. Ženama ova promjena nije značila ništa, međutim svi mladi muškarci dobivali su poziv za redovnu jugoslavensku vojsku.

Svi su kazivači naglašavali da ih politika nikad nije zanimala, nego isključivo gospodarstvo, što je i bio razlog njihove migracije u ove krajeve. Nekoliko je Čeha prije Drugoga svjetskog rata pohađala češke gospodarske škole.⁴¹

³⁸ Putem Češkog konzulata u Zagrebu su dobivali pozive, nakon čega su išli u Zagreb na regrutaciju liječniku Šaleku.

³⁹ Kazivači su ispričali slučaj da je Čeh otišao u Češku izučiti zanat i odslužiti vojsku (to je bilo nakon 1946. godine) i da ga nisu više pustili u Hrvatsku sve do 1955. godine.

⁴⁰ Muž kazivačice Ivane Šimek tek je 1955. godine išao u vojsku, mada je već imao 28 godina i mislio da ga više neće zvati.

⁴¹ Takve su škole postojale u Daruvaru i Velikim Zdencima (Matušek, 1996:115-116). Kazivač V. Šimik je pročitao i preveo odlomak u kojem se govori o gospodarskom uspjehu i osnivanju gospodarskih škola: "Konačno i sam životni interes naše manjine nije u nekom političkom uspjehu, već u gospodarskom napretku i pojačanju gospodarstva. Kao izraz ovih naših napora je zasnovan na samostalnoj gospodarskoj dvogodišnjoj školi u Velikim Zdencima, koja ispunjava potpuno svoj zadatak" (*Československá obec v Bjelovaru, 1918.- - 1928., Dvore Králové n. K.*).

3.2. Ženidbene veze

Do početka 20. stoljeća Česi su se međusobno ženili unutar Jazvenika.⁴² Djed kazivačice I. Šimek inače Hrvat živio je u Jazveniku, te je 1892. godine prvi oženio Čehinju iz Jazvenika. Prema riječima kazivačice Blaženke Šimik, Česi su se ženili unutar Jazvenika (najprije s pripadnicima vlastite etničke zajednice, zatim s Hrvatima) dok nisu svi postali rodbina, a tek su onda išli u druga mjesta. Od početka 20. stoljeća, između dvadesetih i tridesetih godina, proširili su izbor na ostale Čeha iz Hrvatske. Najviše su se ženili iz okolice Daruvara, iz Pavlovca, Hercegovca, Velikih Zdenaca. Roditelji nisu dogovarali brakove, ali rodbina i prijatelji posredovali su i preporučivati mlade jedne drugima. Mladi bi boravili kod češke rodbine u navedenim mjestima ne bi li ondje upoznali budućeg bračnog druga.⁴³ Česi su se duže ženili s Čehinjama, za razliku od Čehinja, koje su se prije počele udavati za Hrvate.

Na pitanje zašto su se ženili s Čehinjama, zanimljivo je da su svi kazivači naveli iste razloge: *Čehinje su vrednije i temperamentnije od Hrvatica, Hrvatice su nekako hladne*, pritom su se nasmijali i rekli da ne misle ništa loše. V. Šimik pokazivao mi je i čitao iz čeških knjižica koje pišu o odgoju djevojaka u češkim obiteljima.⁴⁴ Kazivač smatra da su Čehinje odgojene da budu dobre domaćice te da su se Česi dugo pridržavali naputaka iz takvih knjižica. Kazivačica Kristina Mulanović smatra da je gospodarski razlog uzrok ženidbama unutar češke etničke zajednice. Postajala je znatna razlika u visini miraza Hrvatica i Čehinja. U češkim obiteljima roditelji svoj djeci ravnopravno podijele imetak. Roditelji su do starosti radili, a zatim bi se povukli u manju kućicu, *na vejminje*. Sva zemlja je ravnopravno bila podijeljena među djecom, uglavnom među sinovima, a kćeri su dobivale novčanu protuvrijednost. Sin koji je preuzeo brigu o roditeljima ostao je živjeti u glavnoj kući i morao je skrbiti o svojim roditeljima.⁴⁵ Isti sistem je primjenjivan i u obrtničkim obiteljima. Tako su Čehinje dobivale puno veći miraz od Hrvatica, koje su uglavnom dobivale *ruho* (tekstilne proizvode), nešto stoke, a vrlo rijetko zemlju i novac.⁴⁶ Bilo je slučajeva da se dva brata ožene dvjema sestrama i obrnuto, i da se brat i sestra ožene sa sestrom i bratom iz druge obitelji,⁴⁷ kao i slučajeva da muškarac iza bratove smrti oženi njegovu udovicu. U Jazveniku je bilo nekoliko priženjenih momaka iz drugih mjesta (Dvora, Ludine). Ti momci su bili Hrvati i Česi, zadržali su svoja prezimena i imali su ista prava kao i ostali muškarci u Jazveniku.

⁴² Po pričanju kazivačice I. Šimek znala su se ženiti i polubraća, pa je znalo biti i bolesne djece (kazivači navode da je jedna osoba imala jako slab vid, a dvije su prerano umrle od srčanih bolesti).

⁴³ Kazivači su naveli da se u tom razdoblju šest djevojaka iz Slavonije udalo u Jazvenik, a samo jedna iz Jazvenika u Slavoniju.

⁴⁴ Otto Sobotka, *Pro lepší zítrek* (za bolje sutra), Účelná domácnost, základem štátného domova, v Praze, 1929. godine (svrhovito domácnostvo je temelj sretnog zavičaja).

⁴⁵ Primjerice, morao ih je dohranjivati i bilo je određeno koliko čega im mora dati godišnje (svinja, kukuruza, krumpira...).

⁴⁶ Podatci iz vlastitih terenskih bilježaka i rukopisne građe Dražena Nožinića (Arhiv Odsjeka za etnologiju Filozofskog fakulteta, rukopisi br. 94 i 104).

⁴⁷ Kazivači takve primjere navode kao olakšavajuće okolnosti za miraz.

Do Drugoga svjetskog rata momci su uglavnom išli u vojsku u Češku, ali niti jedan nije doveo ženu pri povratku kući. Spominje se samo jedan momak koji se priženio u Češkoj.

Kazivači su nerado pričali o tome zašto se nisu vjenčavali s Hrvatima i navodili su rijetke pojedinačne primjere kada se to ipak dogodilo. Poslije Drugoga svjetskog rata, Česi se u većem broju počinju ženiti s Hrvatima, odnosno Hrvatima i uzimaju bračnog druga izvan Jazvenika. Kazivačica I. Šimik navodi da je izumrlo dvadesetak čeških prezimena u Jazveniku te da je danas omjer četrdesetak hrvatskih prezimena na desetak čeških. Iste podatke donosi i A. Barić. Po njemu je godine 1910. u Jazveniku bilo 48 obitelji, od toga 38 čeških i 10 hrvatskih, a 2001. godine u Jazveniku se održalo svega desetak čeških obitelji. Do današnjih dana u Jazveniku su se zadržala češka prezimena: Andres, Stepanek, Brabenec, Hital, Lhotak, Prihoda, Smutny, Šimik, Doležal, Vaško, Žak (Barić, 2002:52).

Iz svega navedenog ženidbene veze Čeha možemo prikazati u četiri faze:

1. etnički homogeni brakovi unutar češke zajednice sela Jazvenik;
2. etnički heterogeni brakovi (brakovi i s Hrvatima iz Jazvenika);
3. etnički homogeni brakovi unutar češke etničke zajednice iz Hrvatske;
4. etnički heterogeni brakovi (u odnosu na češku zajednicu i Jazvenik).

Sve ove faze postoje i paralelno, nisu ni isključive ni kronološke, ali se opažaju i promjene u tendencijama. Dokazano je da egzogamne bračne veze pospješuju procese asimilacije. Djeca iz miješanih brakova u principu usvajaju etnički identitet dominantnog stanovništva. Kazivači kao najveći razlog asimilacije navode upravo bračne veze s Hrvatima, a posebice kad je majka Hrvatica.

3.3. Kroatizirana prezimena, dvojna imena

Na današnjim službenim dokumentima Česima uglavnom pišu hrvatska imena koja su hrvatski prijevod češkog imena. Unutar obitelji oni se i dalje zovu češkim imenima primjerice: Drago - *Karlo, Karlek*; Ivan - *Jenda, Jan, Jenik, Jenjik, Honza*; Marija † *Maruška*; Ljubica † *Amalija*; Stanislav † *Standa*; Josip † *Pepik, Pepo*; Josipa † *Pepica*; Nikola † *Mikulaš*; Đuro, Juraj, Jurica † *Jirko*; Ružica † *Ruženka*; Antun † *Tonik, Tonjik*; Vječeslav † *Vatslav*; Marina † *Maženka*.

Češka prezimena su zadržana, međutim s njih su maknuti češki dijakritički znakovi koje hrvatski jezik ne poznaje. Ostavljeni su dijakritički znakovi zajednički hrvatskom i češkom jeziku, primjerice češko prezime Šimík promijenjeno je u Šimik, Příhoda u Prihoda. Današnja promjena imena odabir je samih pojedinaca, dok su u početku bila posljedica državnih administracija. Kazivač A. Šimik naveo je vlastiti primjer. Rođen je u Hrvatskoj, upisan u knjigu rođenih i kršten pod imenom Antun, a njegov otac pod imenom Franjo. Godine 1946. namjeravali su odseliti u Češku te su u češkom konzulatu u Zagrebu izrađivali potrebnu dokumentaciju. U konzulatu su im

službene osobe kao imena upisali Antonín i FranĀišek mada su oni rekli hrvatska imena. Kada su se odlučili vratiti iz Āeške, hrvatske vlasti su prevele imena na hrvatski, Antun i Franjo, a da ih nisu pitali.

Po rijeĀima kazivaĀa u susjednim je selima takoĀer bilo Āeha, meĀutim bili su to pojedinaĀni sluĀajevi, te su se vrlo brzo asimilirali. Neki od njih danas niti ne znaju da su porijeklom Āesi. Prezimena su im kroatizirana, kao primjerice Āeško prezime *Perínek*, današnje hrvatsko Perićek, Āeško prezime *Šest'ák* u hrvatsko Šestak...

4. KULTURNI IDENTITET

Zanimalo me je je li zadržan Āeški kulturni identitet, i u kojoj mjeri, s obzirom na promjenu nacionalnog identiteta pojedinca. Ima li jedna skupina ljudi, doseljena iz raznih dijelova Āeške i Moravske, pretvorena u Āešku nacionalnu manjinu jednu kulturu i možemo li je istraživati kao cjelinu. "Kulturni identitet je sinteza... svih materijalnih i duhovno - kulturnih tvorevina i djelatnosti, ukupnosti (datih i traženih) odgovora na bitna ljudska pitanja i osnovne potrebe odreĀenog socio-kulturnog prostora, što ga Āini zasebnim, vlastitim, autohtonim, znaĀi i autentiĀnim" (Skledar, 1991:13). Koji je ispravan naĀin istraivanja kulturnog identiteta? Fredrik Barth naglašava Āinjenicu da su etniĀke skupine kategorije opisivanja i identificiranja od samih Āinitelja, tj. njihovih autora, smatra da su istraivanja, odnosno pogledi, uglavnom preopĀeniti (usp. Barth, 1982:9-12). Upravo iz tih razloga sam tražila da kazivaĀi sami navedu razlikovna obilježja svoje zajednice u odnosu na susjedne (Āeške u odnosu na hrvatske) i time definiraju svoj kulturni identitet. Ne postoji identitet sam za sebe koji se može definirati jednom zauvijek, stoga se slažem s Jadrankom ĀaĀić Kumpes, koja smatra da se "znanstvena analiza mora odreĀi namjere da pronaĀe toĀnu definiciju odreĀenog identiteta", u ovom primjeru kulturnog identiteta jedne etniĀke skupine (ĀaĀić-Kumpes, 1999:8-12). Stoga, kao što sam u uvodu navela, cilj ovoga rada nije bio u potpunosti istraiti i definirati kulturni identitet Jazvenika niti utvrditi jesu li ove odrednice uistinu Āeško razlikovno obilježje u odnosu na hrvatsku etniĀku skupinu. Važno je da ih kazivaĀi istiu kao vlastitu identifikaciju tj. vlastitu samoodrednicu.

Kao razlikovna obilježja koja razgraniĀuju Āešku zajednicu u Jazveniku od Drugih kazivaĀi su naveli:

1. Āeška udruženja i graĀevine: *Āešku besedu* (posebno je izdvojen rad KUD-a, folklorne sekcije), Narodni dom, kapelu Srca Isusovog, Vatrogasno društvo.⁴⁸
2. Neki dijelovi godišnjih obiĀaja, primjerice: ophodi na Sveta tri Kralja, Āeške maske za maskare, obiĀaj - *Viplacka* tj. *Pomlázka*, obiĀaj - *Pálit Āarodjenjice*, obiĀaj - *Máje*, obiĀaj-*Posvicení*, poneke razlike u ophodu Svetoga Nikole, nekoliko obiĀaja na Badnju veĀer, razlike u ophodu koledara na Svetog Stjepana.

⁴⁸ Detaljnije o ovim udruženjima i graĀevinama bilo je rijeĀi u poglavlju Društveni i kulturni život u Jazveniku.

3. Neki dijelovi životnih običaja, primjerice: pojedini dijelovi iz svadbenih običaja (hrana na svadbenom piru, češka pjesma prigodom skidanja mladenkinoga vijenca u ponoć, blagoslov pri odlasku nevjeste iz rodne kuće, češke *družičke*, svadbene maškare), detalji prigodom sahrane.
4. Ostale posebnosti: pemski putar, pemske kruške vodenke, pemski krumpir, češke tuhice, češka hrana.⁴⁹

Slijedi poglavlje u kojem prema kazivanjima donosim opise dijelova godišnjih običaja, onako kako su to kazivači sami naveli kao bitno i različito od Drugih.

Ophodi na Sveta tri Kralja

Na Sveta tri Kralja (6. siječnja) tri dječaka (od devet do petnaest godina) obučena kao *Gašpar, Melkior i Baltazar*, odnosno Sveta tri Kralja obilazili su kuće u Jazveniku. Na glavama su imali krune i bili su ogrnuti plaštevima s velikim ovratnicima. Jedan dječak je nosio *betlem*, koji je bio napravljen u situ. U situ je gorjela svijeća i bile su postavljene figurice, tako da podsjeća na jaslvice. Sito je bilo pričvršćeno na štap. Drugi je dječak nosio štap koji je pri vrhu bio savinut. Trećem dječaku je lice bilo namazano čađom. Dječaci su išli od kuće do kuće, a domaćice bi im darovale prigodne poklone, suhe šljive, jabuke, orahe, lješnjake, bombone. Dječaci bi pjevali prigodnu pjesmu:

Mi tri králove jdeme k vam
Šťestí zdraví přejeme vám
Šťestí zdraví dlouhá léta
Mí jsme k vám přišli s daleka
Zdaleka je cesta naše
Do Betléma myslí naše
Co ty černej, stojiš zadu,
Uystrkuješ na nás bradu
A ja černej uystupuju
A nový rok vám vínšuju
A mi takí vystupujem
A nový rok vám vínšujem.⁵⁰

Pjesmu su pjevali na češkom, kazivači su je preveli, ali su naglasili da se ne rimuje i da je to doslovan prijevod:

⁴⁹ To su razne vrste okruglica (krumpirove, kukuruzne, sa zeljem), krumpirovi žganci tzv. *škubanki, svičkova, tačkrle, zeljačka* juha....Svi recepti nalaze se na transkriptima.

⁵⁰ Prof. češkog jezika i književnosti Ljiljana Šorgić pjesmu strukturno prilagodila suvremenom češkom jeziku:

<i>My tři králové jdeme k vám</i>	<i>Šťestí zdraví přejeme vám</i>
<i>Šťestí zdraví dlouhá léta</i>	<i>My jsme k vám přišli z daleka</i>
<i>Zdaleka je cesta naše</i>	<i>Do Betléma myslí naše</i>
<i>Co ty černej, stojiš vzadu,</i>	<i>Vystrkuješ na nás bradu</i>
<i>A já černej vystupuju</i>	<i>A nový rok vám vínšuju</i>
<i>A my také vystupujem</i>	<i>A nový rok vám vínšujem.</i>

Mi tri kralja idemo k vama, sreću zdravlje donosimo/želimo/ vama,
sreću, zdravlje, duga ljeta mi smo k vam došli izdaleka.
Dalek je put naš do Betlema, misli naše. A što ti crni stojiš otraga
i guraš na nas bradu? A ja crni izlazim i Novu godinu vam želim.
A mi isto izlazimo i Novu godinu vam čestitamo.

Prije dvadesetak godina nekoliko takvih manjih skupina obilazilo bi Jazvenik, a u današnje vrijeme tek jedna. Uglavnom bake spremne manju djecu (od pet do deset godina), ponekad znaju ići s njima jer su mali.

Maškare

Svi kazivači su oduševljeno pričali o maškarama i u njima su svi sudjelovali. Jazvenici su se svake godine spremali za fašnik, osim u ratnim godinama.⁵¹ Najčešće maske su bile smrt, žaba, ciganka, svatovi, roda i babica. Nisu imali *pusta* niti su mu sudili za razliku od maškara hrvatskog stanovništva iz ovoga kraja. Maškare obilaze, kako nekad tako i danas, svaku kuću u Jazveniku (hrvatske i češke), a u novije vrijeme i širu okolicu. Pritom dobivaju darove, uglavnom jaja i novce koje skuplja maškara *dimnjačar*. Dimnjačar je ujedno maskota i šaljivi lik čeških maškara. Od dobivenih darova poslije bi napravili zabavu u Domu u Jazveniku. Zadnje dvije godine nemaju zabavu, pa novce poklanjaju Vatrogasnom društvu iz Jazvenika. Sve su maškare jedna skupina u kojoj sudjeluju svi stanovnici Jazvenika (bez obzira na nacionalnu pripadnost), pa i oni koji su porijeklom iz njega, a ne žive u njemu već u okolnim mjestima ili Sisku. Maškare uglavnom pjevaju češke pjesme, ali i hrvatske i prati ih glazba, obično harmonika. Nakon 1995. godine kao obavezan lik čeških maškara je *laufer*. *Laufer* je tradicionalna češka maska.⁵² *Laufer* je obično jedan visoki muškarac obučen u bijeli kombinezon na koji su pričevene *pentljike* (trake) u raznim bojama. Na glavi ima visoku šiljastu kapu, a u rukama drži *korbač* (bič) kojim puca. On je predvodnik svih maškara. Godine 2001. Jazvenčani su imali masku "*Švejka*". To je maska češkog vojnika, koji se pravi simulant, malo priglup, obučen je u starinsku vojničku uniformu, na jednom ramenu ima smotuljak da mu ne bi ispala puška jer je trapav i šaljiv lik. On glumi češkog dezertera iz doba Austro-Ugarske Monarhije.⁵³

Viplacka - Pomlázka

Na uskrсни ponedjeljak dečki bi išli buditi djevojke i tući ih. Kažu Česi *da im idu tjerat buhe van*. Dečki ranije ispletu *korbače* od osam vrbovih prutova.⁵⁴ Dečkima je bilo

⁵¹ Razdoblje Drugoga svjetskog rata 1941.-1945. godine i razdoblje Domovinskoga rata 1991.-1995. godine, naime tada se nije bilo poželjno maskirati.

⁵² Smatram da su ju preuzeli od Čeha iz Daruvara, naime ta maska je na tom području mnogo duže (Matušek, Šabić)

⁵³ Tko želi znati više o Švejku, može pročitati knjigu Jaroslava Haška, *Dobry voják Švejk*.

⁵⁴ *Korbač* je širok jedan do dva centimetra, četverokutnog presjeka, dugačak oko osamdeset centimetara i rađen je tehnikom pletenja.

najdraže kada bi zatekli djevojke na spavanju. Prema kazivanju B. Šimik djevojke bi se sastale kod jedne u kući i rekle ukućanima da ih ne puste u kuću. Kazivači se sjećaju da se dogodilo da su dečki razbili prozor i ušli u kuću.⁵⁵ Sve kazivačice su navele da su ih znali dosta *izmlatiti* i da je bilo dosta plača. Kazivači su o ovom običaju pričali kroz smijeh i šalu, s riječima *ma nije to bilo ništa strašno, jedva su dočekale da malo vrište*. Nakon što su *izmlatili* djevojke dečki su rekli:

Blehi ven, vejca sem, koza mlati, voca sem!

Što bi u hrvatskom prijevodu značilo:

Buhe van, jajca nam, koza mlati s repom!

Prije odlaska kućama dečki su od djevojaka dobili pisanice. Dečki su prestali ići u *viplacku*, odnosno *pomlázku* prije dvadeset do trideset godina. U međuvremenu su po kućama išla mlada djeca te su s običnim šibama znala lupiti domačice, djevojke, bake. Od njih bi dobivala pisanice.

⁵⁵ To je bilo u dogovoru s ukućanima i poslije su platili staklo.

Palit čarodejnice

Navečer 31. travnja kada bi pao mrak Česi u Jazveniku su išli paliti vještice, odnosno kako su im stariji rekli, paliti *čarodejnice*. Oko stare metle (ili odrezane brezove grane) zavezali bi stare krpe, natopili ih uljem i zapalili. Uz nadzor starijih ljudi (da se što ne zapali) djeca i mladež trčala su s tim metlama po poljima i bacala ih što više u zrak. *Vještice* se ne pale već četrdesetak godina. Kazivačica I. Šimek se sjeća da su momci znali izdubiti tikve (napraviti im usta, nos i oči te unutra zapaliti svijeću) pa s tim trčati po polju. Sjeća se da je jedan dečko s tim trčao čak do Stupna⁵⁶ i plašio mještane.

Máje

Na katolički blagdan Duhova momci iz Jazvenika išli bi noću u šumu sjeći mlade breze koje su kasnije zavezali za ogradu od djevojčine/simpatijine kuće. Taj običaj Jazvenci nazivaju *postavljanje maja*. Kazivači se prisjećaju da je bio *podvig* ići sjeći breze u šume Vukomeričkih Gorica. Do te šume trebalo je ići oko dva kilometra pješke, pritom paziti da ih lugar ne ulovi (jer je bilo zabranjeno sjeći drveće), a zatim tu brezu vući do kuće dotične djevojke. Međutim, kazivač A. Andres je komentirao da *za pravu curu ništa nije teško*. Kazivačice su o ovom običaju vrlo ponosno pričale, hvaleći se čija je breza bila najljepša i najveća, a kazivačica R. Buković je istaknula *ja sam svake godine dobivala maju*. *Maje* su se prestale postavljati prije četrdesetak godina.

Posvicenji

Po riječima kazivača, *posvicenji* imaju svi Česi. Datum obilježavanja ovisi iz kojeg su dijela Češke, pa tako netko ima Pavla, netko Petra... Česi u Jazveniku imaju *posvicenji* na dan Svetog Vaclava (češki Svaty Václav) 28. rujna, dakle u jesen kada se završavaju svi poljski radovi.⁵⁷ Prve nedjelje iza 28. rujna Jazvenci slave Svetog Vaclava, tako da prijepodne u 10,30 sati idu na misu u kapelu Srca Isusova (tamo postoji kip i oltar sv. Vaclava). Zatim se ide kućama na ručak.⁵⁸ Ponekad društvo *Češka beseda* organizira zajednički ručak za cijelo mjesto u Narodnom domu. I. Buković i A. Andres se sjećaju kada su prije Drugoga svjetskog rata na *posvicenji* dolazili *ringišpili* iz Petrinje, licitari, sladoledari, *to je bilo nešto... slavilo se ma kakvi!* Tradicionalni ručak za *posvicenji* je šopana guska, krumpirovi *knedlički* sa kiselim zeljem, razni kolači, obično *buftle* i *gibanice* (punjene pekmezom, makom i orahom). Ovakav ručak zadržao se do današnjih dana. Poslije ručka svi su odlazili u Narodni dom gdje je bila velika zabava, pozivali su župnika iz Sela (župe kojoj pripada Jazvenik) i mještane iz susjednih sela. U Narodnom domu se prije dvadesetak godina obvezno svirala *pleh* (limena) glazba,⁵⁹ prikazivao se

⁵⁶ Susjedno selo udaljeno od Jazvenika oko tri kilometra.

⁵⁷ Kazivač V. Šimik misli da je to posvećenje, dok ostali kazivači nisu znali što bi riječ *posvicenji* značila na hrvatskom pa su rekli da je to kao hrvatsko proštenje, uglavnom blagdan kada se puno jede i pije.

⁵⁸ Svaka obitelj obično ima goste jer toga dana dođu u Jazvenik ljudi koji su iz njega porijeklom, odnosno rodbina.

⁵⁹ Većina Jazvenčana je znala svirati, tako da je neko vrijeme u selu bilo deset harmonikaša.

igrokaz, slavilo se i plesalo do jutarnjih sati. U današnje vrijeme također organiziraju zabavu, ali bez jazvenske limene glazbe i igrokaza. Zabava traje kraće jer kako kazivači ističu, ljudi ujutro uglavnom rade.⁶⁰

Sveti Nikola

Na Svetog Nikolu (6. prosinca) mještanim bi se obukao u Nikolu, a njih par u *krampusu* i vraga. Takva skupina išla bi po kućama plašiti djecu. Ako su djeca bila dobra i pred njima se pomolila Bogu, dobila bi darove. Djeci je pričano da krampusi imaju kopita na nogama, a da se sv. Nikola pomoću ljestva spušta iza brijega (Vukomeričkih Gorica). Ovaj običaj da sv. Nikola ide po kućama postoji i kod hrvatskog stanovništva ovog kraja, ali prema kazivanju kazivača kod Čeha sv. Nikola je dolazio i kada se čehalo perje, tijekom cijelog zimskog razdoblja.

Badnjak

Na Badnjak poslije večere sastali bi se mladi i tresli jorgovanom. Pritom su pjevali pjesmu:

Tresu tresu bez, at' se ozve pes,
kde muj mily, večerí dnes.

U prijevodu na hrvatski (preveli kazivači):

Tresem tresem jorgovan, neka mi se javi pas,
gdje moj dragi večera danas.

Na kojoj bi strani zalajao pas, vjerovalo se da će se ondje udati, odnosno oženiti osoba koja je tresla jorgovan.

Poslije večere bi djevojke išle u drvarnicu po drva, zgrabile bi rukohvat cjepanica, unijele ih u kuću i zatim brojile. Ako su donijele paran broj cjepanica, to je značilo da će se na godinu udati, a ako su donijele neparan broj, neće.

Djevojke bi također uzele kućnu papuču, okrenule se leđima prema ulaznim kućnim vratima i bacile je preko glave. Ako je vrh kućne papuče okrenut prema vratima, to je značilo da će se iduće godine udati, a ako nije, neće.

Na Badnjak poslije večere, kada se cijela obitelj skupila oko stola, gazdarica (mama) bi donijela pletenu košaru s voćem na stol, a netko od ukućana bi rekao:

⁶⁰ Bračni par B. i V. Šimik se sjeća da se *posvicenje* prije slavilo tri dana "u nedjelju je bila zabava kada su svi i mladi i stari bili slobodni, u ponedjeljak su se cijeli dan sastajali muškarci (lumpovali i svirala je glazba), utorak je to bila kao susjedska zabava, zvala se "*susedska*" i smjeli su doći samo bračni parovi". S obzirom na to da se nitko od kazivača ne sjeća da je slavljenje "*posvicenja*" trajalo tri dana ovaj podatak moramo uzeti s rezervom jer kazivača B. Šimik rođena u Hercegovcu kraj Daruvara, a u Jazvenik se udala. Kada sam je ponovno pitala je li sigurna u to, rekla je da je.

"Štedrej veĀer nastal, koledu porichy.
PanĀ mĀma vstala koledu nĀm dala."

U prijevodu na hrvatski (prijevod kazivaĀa V. Őimika):

Badnje večće došlo, koledu pripremilo,
mama ustala i koledu nam dala.

Nakon toga bi gazdarica svakom ukućanu dala jabuku i nekoliko oraha. Svatko bi svoju jabuku prezeo napola po širini. Zatim bi otac kazao:

Co jsme našli v jablččku? S jaderek hvezdičku.
Ješte orech na míse co v nem bude, neví se.

U prijevodu na hrvatski:

Šta smo našli u jabuci, od sjemenki zvjezdicu.
Još imamo orahe, a što će u njima biti ne znamo.

Svatko bi gledao svoju prerezanu jabuku. Ako bi našli koštice u obliku zvjezdice, to je značilo sreću i dug život, a ako bi netko našao koštice u obliku križa, to je bila velika žalost koja bi značila smrt. Nakon toga se čiste orasi. Tko ima najviše zdravih plodova, to je sreća, a onaj tko ima crvljive, to je značilo bolest i nesreću. Nakon toga bi mama uzela zdjelu i otišla do bunara. U bunar bi bacila jabuku i rekla *šćedri večć*, što bi značilo: *evo i tebi bunar, da nam budeš darovit preko godine*; zatim je išla u štalu i dala svakoj kravi jednu jabuku i rekla joj *evo i tebi krava što si nam dala mlijeka*.

Kazivač I. Buković se sjeća da se nekad unosio *Božić* u kuću, odnosno žito u zdjeli i slama pod stol. Također se sjeća očeva kazivanja, da se pucalo iz kubure ili lovačke puške, nakon što se *Božić* unio u kuću.⁶¹ Također se gledalo tko će prvi upaliti svjetiljku, naime nastojalo se što duže čekati jer je postojalo vjerovanje da će nesreća pratiti obitelj koja prva upali svjetlo.

Sveti Stjepan

Na Svetog Stjepana do današnjih dana u Jazveniku se održao običaj *koleda*. U *koledu* idu rano ujutro muškarci i momci, a danas mogu i dječaci. U *koledu* se ide po svim kućama u Jazveniku (hrvatskim i češkim), stane se na ulazna vrata i pri tom se pjeva određena pjesma:

Koledo koledo Štěpáne co to neseš ve džbáne
nesu nesu koledu upad jsem s ní na ledu
psy se na mne sbešli koledu mne snedli.
Já jsem maly koledníček přišel jsem k vám pro trojníček.
Trojníček mi dejte me se mi nesmejte.
Jestli mne ho nedáte pozbiju vam všeshny konce co vpohci máte.⁶²

U prijevodu na hrvatski (svi kazivači su znali otpjevati "koledu" i prevesti na hrvatski):

⁶¹ Po riječima kazivača to je bilo oko 1900. godine.

⁶² U ovoj pjesmi nije bilo jezičnih pogrešaka, već samo nekoliko gramatičkih u riječima *trojniček* i *mate*.

Koleda, koleda Stjepane, što to nosiš u bokalu?
Nosim, nosim koledu, opal sam s njom na ledu,
svi su psi dotrčali, koledu su mi pojeli
Ja sam mali koledar, došao sam vam koledati
Koledu mi dajte, ništa mi se nemojte smijati
Ako mi je ne date, pred kućom razbit ću vam lonce koje u stelaži imate.

Nakon otpjevanje pjesme, domaćin koledare poziva u kuću, ako su odrasli počasti ih rakijom, vinom, kolačima, a djeca dobe suho voće, jabuke, bombone ili novac. U obiteljima kazivača ovi običaji su prestali prije dvadesetak godina.

U ovom poglavlju donosim opise dijelova životnih običaja, koje su sami kazivači naveli kao bitno i različito od Drugih.

Svadba

Prva razlika koju su kazivači naveli je razlika u hrani. Na češkom svadbenom piru jede se kokošja juha, kuhano meso s rižom i umakom od rajčice, zatim svinjsko pečeno meso u komadima,⁶³ razne salate, krumpir. Na kraju je išlo pohano meso i kompot od jabuka i suhih šljiva, u međuvremenu su se jele torte i sitni kolači. U ponoć se jela sarma (u današnje vrijeme i pečeni svinjski odojci), pred jutro kuhane kobasice i hren. Na hrvatskim svadbama u ovom kraju na jelovniku nema kuhanog mesa s rižom i umakom od rajčice, kompota od jabuka, niti kobasica s hrenom.

U ponoć na češkoj svadbi mladenki kuma skida s glave vijenac, odnosno u današnje vrijeme *šlajer*⁶⁴ i pri toj radnji nekoliko starijih žena pjeva pjesmu:

Ach muj vinku zeleny už te zhľavy skladám
tobe muj nejmilejší jej ted' adevzdávám
obrsi jej choval vždicky mne miloval,
stále až do mé smrti v té lásce strval.⁶⁵

U prijevodu na hrvatski (prevela kazivačica B. Šimik):

Ah moj vjenčiću zeleni već te s glave skidam,
tebi, moj najmiliji, sada ga poklanjam
da bi ga sačuvao i uvijek me volio,
stalno, do moje smrti i u ljubavi se trval.⁶⁶

⁶³ Pečeni svinjski odojci su novijeg datuma, a kazivač V. Šimik kaže da pečenicu do šezdesetih godina nikad nije jeo kod kuće.

⁶⁴ U prvoj polovici 20. stoljeća na glavu se stavljao rubac.

⁶⁵ Strukturno prilagodila suvremenom češkom jeziku, prof. L.J. Šorgić: Ach muj vinku zeleny už te z hlavy skladám tobe muj najmilejší jej odevzdávám oby si jej choval vždicky mne miloval, stále až mé smrti v té lásce strval.

⁶⁶ Riječ trval kazivačica je objasnila kao *trajno sačuvao ljubav*.

Mladenkina kuma sjedne i na tanjur stavi vijenac (*šlajer*) pod koji prisutni svatovi stavljaju novac, a zatim plešu s mladenkom bečki valcer, za razliku od hrvatskih svatova, gdje se vidi tko koliko druje.⁶⁷ Za plesa s mladenkom ona ne skida oglaslje, stoga se novac stavlja na prazni pladanj. Kazivači smatraju ovaj *mužaćki* običaj smješnim.

Kad je djevojka odlazila na vjenčanje, dobivala je blagoslov i pjevala joj se pjesma (otpjevao V. Šimik):

Loučení, loučení což je to težká vec když se musí rozloučit a od matky odejit dceruška jediná.

U prijevodu na hrvatski (prijevod V. i B. Šimik):

Rastanak, rastanak to je bolna stvar kad se mora rastati i od majke otići kći jedina.

Kada se izlazilo iz mladenkina dvorišta, prije odlaska u crkvu, *družičke* (mladenkine prijateljice) bacale bi djeci *prask* (kolače).⁶⁸ Na svadbama kazivača više nije bilo *praska*, ali je kuma I. Šimek umjesto njih djeci bacala bombone.

Družičke su bile na češkim svadbama do sedamdesetih godina, znalo ih je biti tri do pet parova. Svaka *družička* je obavezno imala svog madoženju i buket cvijeća u ruci.⁶⁹

Pred jutro svadbenoga pira, kad gosti počnu *dremuckati*, dolaze maškare. Prema kazivačici B. Šimik "*to su grozne maškare*". Obično su dva muškarca obučena u staru odjeću, *krpe*. Trećeg muškarca doguraju u dvoranu (u kojoj se održava pir) držeći ga za noge, zatim ga posjednu na stolac. On stavi nogu preko noge, a ova dvojica mu daju iz boce piti vode. Maškara koja sjedi na stolcu ima u rukama dva poklopca koja vrti, a za to vrijeme ova dvojica obilaze goste i pitaju ima li tko što za *brusiti*. Maškara koja sjedi *pljučka* vodu na oba poklopca i brusi što mu druge dvije maškare donesu. Nakon što ove tri maškare izađu iz dvorane, dolaze druge maškare koje glume *muzikaše*. Oni imaju od kukuruzovine napravljene violine. Nožem odignu koru kukuruzovine, ispod stave "*neke drvene čepiče*", a drugi kao violinu neko gudalo i zatim stanu na klupu. Obično su dvije skupine, svaka od po četvero maškara koje se nadigravaju i pjevaju:

Mi sme muzikanti pšihozime s čeaških lesi
mi sme muzikanti pšihazime k vam
mi umime hrati mi umime taki
a na co vi hrojete?
Mi hrojem na bubinek a jakpak on hroje

⁶⁷ Kazivači I. Milunović i I. Šimek su prisustvovali *mužaćkim* svadbama, gdje je kum čak javno govorio tko je koliko novaca dao, pa čak i kritizirao tko nije dao dovoljno. *Mužani* je lokalni naziv za stanovnike gornje Posavine, odnosno sela uz gornji tok rijeke Save: Tišina Leva i Desna, Trebarjevo, Martinska Ves, Palanjak, Željezno... *Mužani* u sisačkom kraju slove kao škrti. Nisu prvi susjedi Jazvenika.

⁶⁸ Oni su suhi i napravljani od dizanog tijesta, okrugli i punjeni pekmezom, orasima ili makom. Kazivači K. i I. Mulanović su iste takve kolače vidjeli u Češkoj kada su bili u svatovima kod rođaka (u oklici Praga), ali tamo se ti kolači zovu *svadbeni kolači* i dijele se u selu.

⁶⁹ Usporedi s fotografijom 1.

tramtaratata jen snim za vrata
mi sme muzikanti prihozimo...
mi hrojem na violina a jakpak on hroje
fidli fidli fidli dedak babu midli.⁷⁰

U prijevodu na hrvatski jezik, jedna skupina pjeva:

Mi smo muzikanti dolazimo iz čeških šuma, mi smo muzikanti, dolazimo k vama,
mi znamo svirat.
Druga skupina kaže: mi znamo isto.
Prva skupina kaže: na koji instrument vi svirate?
Druga skupina kaže: mi sviramo na bubanj.
Prva skupina pita: kako on svira?
Druga skupina odgovara: tram ta ranta tam tam s njime za vrata.
Zatim se ponavlja cijela pjesma, onda kažu mi sviramo na violinu.
Druga skupina pita: a kako ona svira?
Prva skupina odgovara: fidli fidli fidli, djed babu sapuna.

Cijelo nadigravanje uglavnom je šaljivo. Često se ne zna tko su maskirani i uglavnom dođu nepozvani znatiželjnici da se počaste, ali kazivači navode da su dobrodošli. Osim kazivača B. i V. Šimik ostali nisu prisustvovali svadbama na koje su došle maškare. Kazivač A. Andres se s prijateljima maskirao u staru odjeću, napravili su violine (identično svadbenim maškarama pjevali su istu pjesmu) i jedne stare godine obilazili su Jazvenikom.⁷¹

Kazivačica I. Šimek bila je na svadbi u Jazveniku kad je došla maškara s djetetom obučena u *ciganku*. Zbijala je šale sa svatovima i gatala im, to je bila susjeda kojoj je slučajno pao rubac pa se otkrila.

Pogreb

Kada umre češka djevojka pokapaju je odjevenu u bijelu odjeću. Iza lijesa idu dvije djevojke, jedna je odjevena u bijelu odjeću i nosi cijelu jabuku na pladnju, a druga djevojka je odjevena u crnu odjeću i nosi na pladnju pola jabuke. Zabilježen je slučaj sredinom 20. stoljeća, kad je poginuo mladić, da je za sahrane jedna djevojka na lijes bacila jabuku. Česi rođeni u Jazveniku, a ne žive danas u njemu, uglavnom se pokapaju na groblju u Selima (na tom groblju se zakapaju Jazvenci). Kao razlog kazivači navode materijalnu stranu, naime groblje u Selima se ne plaća, za razliku od sisačkog i zagrebačkog.

⁷⁰ Strukturno prilagođeno suvremenom češkom jeziku:

*"My jsme muzikanti přicházíme z českých lesů
my jsme muzikanti přicházíme k vám, my umíme hrát my umíme taky
a na co vy hraje? My hraje na bubínky a jakpak on hraje
Tramtaratata jen s ním za vrata. My jsme muzikanti přicházíme
My hraje na violinu a jakpak on hraje. Fidli fidli fidli dedek babu mydlí."*

⁷¹ Kazivač mi je otpjevao cijelu pjesmu, čuo ju je od starijih dok je bio dijete, ali se ne sjeća kojom prigodom su je stariji pjevali.

Slijedi poglavlje u kojem prema kazivanjima donosim opise čeških posebnosti, koje su kazivači naveli kao bitne i različite od Drugih.

Pemski putar

Do osamdesetih godina 20. stoljeća Jazvenci su imali puno krava. Radili su maslac od svježe podojenog toplog mlijeka tako da su ga odmah ulili u *vrcaljku*. *Vrcaljka*⁷² je odvajala vrhnje od mlijeka i dobivalo se slatko vrhnje. Slatko vrhnje se čuvalo u kantama, koje su stajale u bunaru iznad površine vode (jer nije bilo hladnjaka). Kad se skupila određena količina vrhnja, stavljalo se u *masnjice*. *Masnjica* je bila okrugla posuda, s lopaticama koje bi se okretale, te tako vrhnje pretvarale u *putar*. Osim putra dobivalo se *podmaslo*, odnosno *stepka*.

Jazvenke su za *putar* imale posebne drvene kalupe i svaka obitelj je imala svoju oznaku (izrezbaren cvijet, listić ili geometrijski znak), tako da se znalo iz koje je kuće *putar*. Kalupi, *modlice* su bile tri veličine: od pola kg, 250 g i 125 g. Prije nego što se *putar* stavio u *modlice* omatao se u masni papir. Početkom sedamdesetih godina prošlog stoljeća po Jazveniku se počelo pobirati i odvoziti mlijeko što je rezultiralo prestankom proizvodnje *putra*.⁷³

Pemske kruške vodenke

Po doseljenju u Jazvenik Česi su sa sobom donijeli sadnice kruški *vodenki*. Ogromna stabla kruški i danas rastu, a imaju ih samo Česi. To su velike kruške koje se beru zelene, a zatim se čuvaju u zatvorenoj prostoriji od nekoliko dana do tjedan dana. Svaki dan se prebiru (jer im treba da dozore) i prodaju se na sisačkoj tržnici. Početak berbe je u mjesecu kolovozu i traje gotovo cijeli mjesec. Do osamdesetih godina 20. stoljeća kruške su bile znatan dio prihoda.

Pemski krumpir

Kada su Česi doselili u Jazvenik sa sobom su donijeli novosti u zemljoradnji. Glavna inovacija je bila sadnja krumpira na plug. Tako su proizvodili daleko više krumpira od hrvatskih stanovnika, koji su ga sadili pomoću motike. Viškove krumpira Česi su prodavali, imali su svoje *konte* (kupce) i bili najpoznatiji proizvođači krumpira u ovome kraju.

⁷² Kazivači je objašnjavaju kao *centrifugu*.

⁷³ Kazivač V. Šimik još i danas čuva knjižice poput *Drobnou práci* (sitni poslovi) u kojima su reklamirani češki proizvodi, poput *vrcaljke*, *masnjice*, auta Škode, auta Tatre... Svi proizvodi mogli su se naručiti iz Češke. Kazivač se sjeća da je u Zagrebu bilo društvo "Slavija" putem kojeg su se naručivale i vršilice, kosačice i ostali poljoprivredni alati. Do Drugoga svjetskog rata svi proizvodi su dolazili isključivo iz Češke, a nakon njega i iz Njemačke.

Češke tuhice

Česi su uzgajali mnogo gusaka i čupali im perje tri puta godišnje. Dva puta su čupali sa živih gusaka (svaki put bi im naraslo novo) i treći put za klanja u jesen. Tako su htjeli dobiti što više perja, koje bi koristili za *tuhice* (perina).⁷⁴ Hrvati su perje s gusaka čupali jednom godišnje. Kazivačica I. Šimek je istakla da čak niti učiteljica Jakšička, koja je privremeno stanovala u Jazveniku nije imala *tuhicu* kao Česi već je spavala na *strojži* koja je bila punjena perušinom, što je bilo užasno tvrdo i grubo.

Iz ovih elemenata kulturnog identiteta možemo zaključiti da su pojedini prestajali imati funkciju od šezdestih godina 20. stoljeća, primjerice *viplacka*, *páli čarodejnice*, maje. Zadržala se češka tradicijska prehrana, posebice za svečanije prigode. Običaji u kojima sudjeluje više ljudi, kao ophodi selom za Sveta tri Kralja, maškare (gdje se čak pojavljuju češki likovi koji prije devedestih godina nisu bili prisutni u Jazveniku, primjerice *Laufer*) te češka udruženja i građevine danas imaju svrhu isticanja češkog identiteta od Drugih. Pa čak i kada sudionici u tim ophodima više ne žive u Jazveniku i kada su promijenili svoj "službeni" identitet. Pod "službenim" identitetom mislim na promjenu nacionalnosti, imena, kroatizirana prezimena. Dalje, neke češke specifičnosti prisutne su i danas, primjerice pemske kruške *vodenke*, krumpir, ali s obzirom na promjenu gospodarstva ovi proizvodi se koriste za vlastite potrebe. Nisu prepoznatljivi kao češki jer nisu prisutni u trgovačkoj razmjeni sa stanovništvom drugih etničkih pripadnosti. Zbog promjene načina života prestao se proizvoditi *pemski putar* i koristiti *tuhice*. Također možemo primjetiti da su se izgubili tragovi prisutnosti stanovnika iz Moravske. Kao najveći razlog tomu, smatram što ih je bilo tek nekoliko. Njihova prisutnost nije zabilježena niti u crkvenim dokumentima, te podatke o njihovom nekadašnjem boravku na ovom prostoru imamo samo iz kazivanja.

5. ODIJEVANJE ČEHA U JAZVENIKU

Budući da je identitet promjenjiva kategorija, etničnost i identitet žive, odnosno mijenjaju se i njihov kontinuitet ne znači okovanu istinitost. Upravo stoga osvrnut ću se na povijesne promjene i događaje koji utiskuju svoje tragove, ovdje na promjene identiteta kroz odijevanje (individualnog, grupnog, lokalnog, etničkog, nacionalnog). Iz cjelokupnog kulturnog identiteta odijevanje je odabrano zbog dostupnih izvora pa ću u radu usporediti građu dobivenu od kazivača (opise odjeće) i analize fotografija. Osim toga "odijevanje predstavlja čin označavanja: ono na konvencionalan i simboličan način iskazuje posebnost i izdvojenost, bit, drevnost, tradiciju, religiju, geografsko podrijetlo, političko opredjeljenje, ideološku pripadnost. (...) Ukratko, bilo kao znak, bilo kao simbol, odijelo posvećuje i otkriva odvajanja, hijerarhije, i uzajamnost prema zajamčenom trajnom kodeksu društva i institucija" (Perrot, 2002:69). Budući da podataka za drugu polovicu 19. stoljeća nema, ovaj rad vremenski pokriva 20. stoljeće.

⁷⁴ Tühica, njem. (Tuchent), perina (Klaić, 2001:1381).

Kao vrlo bitno razlikovno obilježje prema drugim etničkim zajednicama kazivači su naveli češku *narodnu nošnju*, odnosno scenske nastupe KUD-a *Češke besede* u njoj. Svrha ovoga poglavlja nije prikazati u potpunosti odijevanje, već je naglasak na razlikovnim obilježjima češke etničke zajednice prema drugima. Pojedini dijelovi češke odjeće mogli su se uspoređivati s hrvatskom, ali samo u naznakama, jer sam za usporedbu imala prilike koristiti samo rad Nade Gjetvaj.⁷⁵

⁷⁵ Taj rad, jedini objavljen o ovoj tematici, prikazuje narodnu nošnju hrvatske Posavine i to njezin svečani oblik iz mjesta Gušća, koje je oko trideset kilometara udaljeno od Jazvenika. Nema drugih objavljenih radova koji prikazuju ovo područje ili ocrtavaju gradsko odijevanje u Sisku tijekom 20. stoljeća.

5.1. Izrada tkanina

Česi u Jazveniku nisu uzgajali sirovine za izrađivanje tkanina, osim za vrijeme Drugoga svjetskog rata kada su uzgajali lan i konoplju.⁷⁶ Uzgojem lana i konoplje i tkanjem su se bavile Hrvatice iz Jazvenika.⁷⁷ te su Česi od njih nabavljali tkanine. Kazivači se sjećaju da je postojao Čeh Baško, koji je doselio u Hrvatsku kao izučeni tkalac i tkao je Hrvatima i Čehinjama.⁷⁸ Osim toga tkalca, nitko od Čeha i Čehinja nije tkao. Češke obitelji uglavnom su imale po nekoliko ovaca, odnosno uzgajali su *ovečke* i *berane*.⁷⁹ Česi su šišali ovce, bavili se preradom vune, isključivo za vlastite potrebe. Vunu su prele žene pomoću preslice i vretena, a iza Drugoga svjetskog rata pomoću kolovrata. Prerađenu vunu bojile su kupovnim bojama, te od nje *štrikale* (plele) čarape, veste i pulovere.

5.2. Ženska odjeća

Odjeća za svakodnevni život i rad⁸⁰

Žene su nosile suknje duge do gležnja.⁸¹ Poslije drugog svjetskog rata počele su nositi kraće suknje. Sedamdesetih godina 20. stoljeća žene su počele nositi hlače, u početku samo djevojke a poslije i žene. Suknje su bile sašivene od *kretona* ili *glota*.⁸² U struku su bile nabrane, uglavnom tamnih boja (najčešće tamnoplava), a osim jednobojnih mogle su imati sitne uzorke, uglavnom cvjetice, točkice, kružice.

Bluza je bila rezana iznad prsa⁸³ tako da je dolje bilo nabrano i pušteno da pada. Bluza je mogla biti s ovratnikom ili bez, sa čipkom ili bez. Dužina rukava ovisila je o godišnjem dobu, zimi su bili dugački, ljeti kratki. Mnoge su žene cijelu godinu nosile *tri ÷frtalj* (tričetvrtine) duge rukave. Bluze su bile uglavnom svijetlih boja, najčešće bijele ili sa sitnim uzorcima.

Po kazivačima odjeća za starije žene bila je istih krojeva, ali skromnija. Preko suknje i bluze žene su obvezno nosile *fertune* tj. *zastjere* (pregače). Pregače koje su

⁷⁶ U ratnom razdoblju bila je nestašica mnogih proizvoda, između ostalog i tkanina.

⁷⁷ Jedna od tih obitelji, prema riječima kazivača, bila je obitelj Drnić.

⁷⁸ Tkalac Baško je bio pradjed kazivača T. Andresa, međutim nitko od kazivača (niti T. Andres) nije vidio taj tkalački stan.

⁷⁹ *Ovečka* je na češkom mala ovca, a *beran* je češki naziv za ovna (prijevod kazivača).

⁸⁰ Prikaz odijevanja pomoću odjeće za svakodnevni život i rad, blagdanske svečane odjeće, te obredne odjeće preuzet je od Bogatirjova (Rihtman-Auguštin, 1988:108).

⁸¹ Kazivači su naglasili da bi bila sramota da je žena obukla suknju iznad koljena. Djevojke su također nosile duge suknje, a ako su ih slučajno podigle, bile bi ogovarane.

⁸² Po riječima kazivača *kreton* i *glot* su tkanine slične pamuku. Krētôn, -óna franc. (cretonne, po selu Cretonu, poznatom nekad po proizvodnji ove tkanine), jaka tkanina za zavjese, prevlake pokućstva i sl. (Klaić, 2001:752).

⁸³ Prema B. Šimik to se zvalo *satl* tj. *sec. Sätl* njem. (Sattel-sedlo), dio odjeće na ramenima, poramak (Klaić, 2001:1198).

nosile stare žene uglavnom su bile do struka, a one koje su nosile mlađe žene imale su preko prsa kvadratni dodatak s naramenicama koje su se spuštale preko leđa. Sa stražnje strane krajevi pregače se nisu preklapali, već su prelazili širinu bokova. Pregača je imala vezice koje su se na leđima vezale u *vezanku*. Pregače za djevojke i mlađe žene bile su svjetlijih boja, a za starije žene tamnijih. Obično su bile u dužini suknje ili haljine, ili nekoliko centimetara kraće. Pregače su bile izrađene od pamuka ili *glota*. Žene gotovo nikad nisu bile bez pregače, tako da su ih nosile i nedjeljom u crkvu. Kad bi išle na tržnicu u Sisak, nešto prodavati, žene bi oblačile pregače koje su s prednje strane imale dva džepa. U džepovima su držale novac.

Zimi i za hladnije dane, žene su nosile *vlnjak*.⁸⁴ *Vlnjak* je veliki vuneni rubac koji je imala svaka Čehinja. Taj rubac se nosio prebačen preko ramena, prebačen preko glave ili zavezan oko pasa. Kad nije bilo jako hladno, Čehinje su nosile *plet*. *Plet* je također veliki rubac, tkan od pamučnih niti i tanji od *vlnjaka*. *Vlnjak* i *plet* su bili četverouglasti, ali su se nosili preklopljeni u obliku trokuta. Sa svih strana imali su rese duge šest do sedam centimetara. *Plet* i *vlnjak* su pretežno bili jednobojni, za mlađe žene svjetlijih boja, a za starije tamnijih.

Pletove i *vlnjake* mnoge su žene donijele iz Češke ili su ih dobivale na poklon od rodbine iz Češke. Proizvodili su ih i obrtnici u Sisku i okolici pa su ih nosile i Hrvatice. Poslije Drugoga svjetskog rata takvi rubci više se nisu mogli kupiti pa su ih poneke žene počele izrađivati kukičanjem od vunениh niti. *Heklani* (kukičani) *pletovi* i *vlnjaci* mogli su biti i okrugli, a umjesto resa sa strane su imali *volan*.⁸⁵ U hladnijim danima Čehinje su nosile i *kacabajke*. *Kacabajke* su služile kao jakne, imale su rukave i bile su strukirane.

Blagdanska svečana odjeća

Blagdanska odjeća je prema riječima kazivača bila istih krojeva kao i radna odjeća, međutim bila je novija i od finijih tkanina, primjerice *batista*, *satena*... Bluze su bile ukrašene kupovnom čipkom ili trakicama, pregače obrubljene svjetlijom tkaninom ili vrpcama, tako da je sve izgledalo malo svečanije. Osim suknje i bluze djevojke i žene su nosile i haljine. Tkaninu za haljine kupovale su u Sisku. Pojedine Čehinje šivale su same svoju odjeću, ali većini su šivale *šnajderice* (krojačice) u Sisku ili okolici. Krojeve za haljine uzimale su iz raznih *žurnala* koje su imale *šnajderice*. Modeli odjeće odgovarali su modnim trendovima određenog vremenskog razdoblja.

Obredna odjeća

Prigodom crkvenih obreda, primjerice krštenja i svadbe žene su se oblačile isto kao za blagdane. Nosile su haljine ili suknje i bluze. Za svadbu su kupovale vjenčаницe u Sisku i Zagrebu ili posuđivale od rodbine i prijatelja.

⁸⁴ *Vlna* je češka riječ za vunu (prijevod kazivača).

⁸⁵ *Vòlàn, ána franc. (volant)* nabrana traka prišivena kao ukras na ženskoj haljini; nabor, karner (Klaić, 2001:1430).

Mlađe žene su uglavnom sahranjivane u blagdanskoj odjeći, kao i stare žene (u odjeći tamnih boja, najčešće crnoj). Nitko se od kazivača ne sjeća da je djevojka sahranjena u vjenčanici, niti da je bilo koja žena pokopana u češkoj nošnji.

Hrvatske djevojke i žene u susjednim selima do kraja Drugoga svjetskog rata⁸⁶ odijevale su se u današnju tzv. *narodnu nošnju* hrvatske Posavine.⁸⁷ Nosile su *rubaču* (suknju), *opleć* (bluzu), *zastor* (pregaču), *zobun* (duži prsluk bez rukava) (Gjetvaj, 1986:15-23).

5.3. Muška odjeća

Odjeća za svakodnevni život i rad

Muškarci su se odijevali u bijele košulje bez *kragne* (ovratnika) i hlače, odnosno starije iznošeno odijelo. Za hladnijih dana preko košulje bi obukli pulover ili vestu.

Mnogi Česi su nosili pregače (odnosno *fertune*) kao zaštitu hlačama i košulji, prigodom obavljanja raznih poslova oko kuće. Muške pregače bile su uglavnom tamnoplave boje. Dužina je bila do ispod koljena, kazivači ih prepoznaju kao današnje mesarske pregače. Te pregače su skidali pri ulasku u kuću, dok su ženske pregače bile sastavni dio odijevanja bez obzira jesu li radile nešto ili ne.

Blagdanska svečana odjeća i obredna odjeća

Za svečanije prigode Česi su odijevali košulje i odijelo. Košulje su imale ovratnike. Ispod sakoa su vrlo često nosili prsluke ili pulovere. Čest dodatak odijelu je bila kravata ili *leptir - mašna*. U istoj odjeći prisustvovali su svim obredima, a u njoj su i sahranjivani.

Muškarci, Hrvati u susjednim selima bili su obučeni u današnju tzv. narodnu nošnju hrvatske Posavine: *rubaču* (košulju), *gaće* (hlače), *lajbec* (prsluk) (Gjetvaj, 1986:12-19). Muškarci su prije nego žene napuštali narodnu nošnju, te počeli nositi hlače i košulje ili odijela.

5.4. Dječja odjeća

Prema kazivačima dječja odjeća se nije bitno razlikovala od odjeće za odrasle, osim što je bila skromnija.⁸⁸ Djevojčice su nosile haljine ili suknje i bluze, a dječaci hlače

⁸⁶ I danas se može sresti stara žena iz Martinske Vesi, Tišine Kaptolske i Erdeljske, Boka Palanječkog... obučena u *rubaču*. Umjesto *oplećka* za svakodnevni život i rad te žene nose pamučne košulje (s različitim ovratnicima i rukavima), a *oplećak* samo za svečane prigode, npr. odlazak na misu (vlastite terenske bilješke).

⁸⁷ "Pojam *narodne nošnje* javlja se u prvoj polovici 19. stoljeća u hrvatskom narodnom preporodu, kada elementi ruralne odjeće kao simboli nacionalnog identiteta ulaze u građansku odjeću" (Bonifačić, 1977:145, prema Balog, Mruševski i Schneider)

⁸⁸ Tkanine su bile jeftinije i sa manje ukrasa, međutim sve je ovisilo o imovinskoj moći obitelji.

i košulje. Svakodnevna i radna odjeća bila je skromnija i uglavnom se nasljeđivala od starije braće i sestara ili rodbine.

Na fotografiji su djeca iz okolice Sela, među njima i češka djeca iz Jazvenika. Po pričanju kazivača hrvatske djevojčice su obučene u *narodne nošnje* u kojima je većina i inače išla u školu,⁸⁹ za razliku od češke djece koja su se odijevala u odjeću koja je više odgovarala odjeći gradskog stanovništva.⁹⁰

5.5. Obuća

Vrsta obuće ovisila je o imovinskim prilikama pojedine obitelji. Prema kazivačima do Drugoga svjetskog rata muška, ženska i dječja obuća se nisu razlikovale. Za svaki dan su svi nosili dreváky (*dževake*),⁹¹ odnosno *drvenjake*.⁹² *Drvenjaki* su izgledali kao današnje klompe. Imali su drveni *don* (potplat) i preko prednjeg dijela stopala kožu (najčešće svinjsku), koja je bila sa strane *pribita* (pričvršćena) čavlicima. *Dževake* su radili pojedini muškarci za svoje obitelji ili su ih izrađivali kolari i stolari.⁹³ Drvo za *don* oblikovali su izrađivači, a koža se mogla kupiti gotova ili se nosila u Odru kod češkog majstora Kvapija.⁹⁴ U Jazveniku je bilo puno blata na putu (nije bilo asfaltirano) i što su *drvenjaci* bili viši, to su bili bolji, jer se tako moglo bolje gaziti. *Drvenjaci* su se nosili prigodom svakodnevnih poslova, ali i u crkvu, jer su većini Čeha bili jedina obuća. Zimi bi se ispod drvenjaka nosile vunene *štrikane* i podšivene čarape. Imućniji Česi bi za svečanije prigode i blagdane obuvali bi kožne *pantofle*. *Pantofle* su izgledale kao današnje natikače, imale su kožni *don* i kožu preko prstiju. Većina je imala otvorenu petu. Po zimi bi se *pantoflima* pridodala koža koja je zatvarala petu. *Pantofle* su bile od svinjske kože i izrađivali su ih postolari. *Pantofle* su imali uglavnom muškarci i stariji ljudi, primjerice nosile su ih starije bake koje su bile kod kuće i kuhale. *Pantofle* su se čuvale tako da su mnogi Česi do crkve preko polja i blata išli u *drvenjacima*, a zatim bi se pred crkvom preobuli. Mnoga su djeca po ljeti hodala bosa. Kazivači se sjećaju da su djeca, kad bi se vratila iz škole davala svojoj starijoj braći i sestrama *drvenjake*, tako da su oni u istima mogli ići popodne u školu.

Drvenjake i *pantofle* nisu nosili Hrvati u susjednim selima, već samo Česi. Hrvati u Jazveniku i susjednim selima su imali *opanke* (opanjke) i ispod njih *lačice* odnosno *obojke*⁹⁵ a imućniji čizme (Gjetvaj, 1986:13-16).

⁸⁹ Pretpostavljam da su djevojčice obučene u svečanije narodne nošnje za fotografiranje.

⁹⁰ Kazivači ističu da češka djeca nikada nisu išla u školu u odjeći koja je odgovarala današnjoj češkoj narodnoj nošnji u Jazveniku.

⁹¹ *Drevo* je češka riječ za drvo (objašnjenje kazivača).

⁹² Na fotografiji br. 12 dječaci na nogama imaju obuvane *drevake*.

⁹³ Po riječima kazivača izrađivali su ih svi muškarci koji su znali raditi s drvetom.

⁹⁴ Kad bi zaklali tele ili svinju, njihovu bi kožu Česi nosili majstoru Kvapiju koji ju je *štavio*.

⁹⁵ Obojak je tkanina kojom se omatalo stopalo jer nije bilo čarapa (Gjetvaj, 1986:13-16).

5.6. Oglavlja

Žensko oglavlje

Djevojčice i djevojke su imale dugu kosu i plele je u pletenice. Prigodom svakodnevnih poslova djevojke su nosile rupce svijetlih boja sa sitnim uzorcima (točkicama i cvjetićima) ili šarene rupce koje su zvale *cigansko šarene*. Između dvaju svjetskih ratova, a pogotovo poslije Drugoga svjetskog rata, djevojke su počele skraćivati kosu, ali je morala biti barem do ramena. Prigodom svečanijih dođaja djevojke su radile frizure. Djevojke su imale *željezna kliješta* koja su zagrijavale na vatri i time *brenale* kosu. *Brenana* kosa je bila valovita i priljubljena uz lice. Kasnije su imale još jednu okruglu spravu tzv. *figaro* kojim su radile *lokne*, prisjeća se V. Šimik. Do Drugoga svjetskog rata udane žene su nosile rupce, mlađe žene svijetlih boja, a starije tamnijih (plava, zelena, smeđa sa sitnim uzorcima). Mlađe žene su rupce vezivale na *bapku*.⁹⁶ Jako stare žene vezale su rupce pod bradom. Prigodom poljskih poslova žene su nosile bijele, odnosno svijetle rupce. Za svečanije prigode Čehinje nisu nosile rupce, već su imale jednostavnije frizure ili zvezanu punđu.

Hrvatske djevojčice u Jazveniku i susjednim selima plele su kosu u pletenice. Djevojke su nosile *parte* (svečano oglavlje, nošeno kao upozorenje da je djevojka spremna za udaju), udane žene *poculice* (kapice), i *peče* (rupce) (Gjetvaj, 1986:15-23).

Muško oglavlje

Česi su vrlo često nosili kape kao djeca, (što vidimo na fotografijama br. 9, 10, 14), ali i u svim životnim dobima (npr. fotografija br. 11).⁹⁷ Za svakodnevne prilike kape su bile sa *šiltom* ili bez, a imali su i kape zvane *šubarice*. Šubarice su sa strane bile od pliša, visoke oko desetak centimetara. Vrh kape mogao je biti u boji, tako da su mlađi uglavnom nosili *kape* u boji hlača primjerice žute, plave ili zelene, a stariji muškarci uglavnom tamne, najčešće crne. Vrh *šubarice* mogao je biti sastavljen od raznobojnih trokutastih dijelova, te na vrhu *kape* imati opšiveno puce. Zimi su nosili kape od debljeg *štofa*, tzv. *čoje* ili od krzna. Kapa je s prednje strane imala *šilt*, a sa strane dio koji se mogao navući na uši kada je bilo hladno. Također su imali šubare od kože i krzna sa *šiltom*. S unutarnje strane bilo je krzno koje je bilo po ušima produženo, a za toplijih dana moglo se dignuti prema van i zakopčati pucetom. Sve ove kape izrađivao je krojač, odnosno *šnajder* iz Odre Hudaček i Majksner iz Siska. Oba *šnajdera* bili su Česi, a osim kapa šivali su i odijela.

Nada Gjetvaj navodi da su Hrvati u susjednim selima nosili *škrlake* (šešire) (Gjetvaj, 1986:13).⁹⁸

⁹⁶ Rubac se veže na zatiljku, tako da je vrh ispod vezanja.

⁹⁷ Kapu s ovih fotografija kazivači su naveli kao tipičnu češku kapu, međutim nitko nije znao kako se zvala.

⁹⁸ Pretpostavljam da su imali i druga pokrivala, međutim u postojećoj literaturi nisu spominjana.

5.7. Nakit

Čehinje su se razlikovale od Hrvatica po tome što su nosile perlice od bižuterije. Zvale su ih *korále* i uglavnom su ih dobivale na poklon od rodbine iz Češke. *Korále* su mogle biti jedan niz perlica (kratke ili duge) ili više nizova perlica koje su znale vezati u čvor, a bile su šarene.

Hrvatske djevojke i žene nosile su uz narodnu nošnju *kraluže* (ogrlice od više niza koralja, najčešće crvene boje) (Gjetvaj, 1986:17), dukate, *skudre* (ogrlice od nanizanih novčića), *perlin* (ogrlice od mase slične sedefu) (Mrgić, 1995:3, 71-82).

U Jazveniku su živjele i Hrvatice,⁹⁹ one su se odijevale kao i žene u susjednim hrvatskim selima, po riječima kazivača, u odjeću koja odgovara današnjoj *narodnoj nošnji* hrvatske Posavine koja se koristi za scenske nastupe folklornih skupina. Osim Hrvata i Čeha u Jazveniku živi i nekoliko obitelji koje su doselile iz Moravske. Moravci se odijevanjem nisu razlikovali od Čeha. Po riječima kazivača jedina razlika između Moravljana i Čeha bila je u dijalektu, međutim navode da se on odavno izgubio te danas nema razlike.

5.8. Češka narodna nošnja¹⁰⁰

Svi kazivači *češkom narodnom nošnjom* smatraju Kyóvsku nošnju. Znaju da članovi KUD-a *Češka beseda* nastupaju u više tipova čeških nošnji, ali sve te nošnje smatraju češkima. Česi u Jazveniku niti jednu od tih nošnji nikad nisu odijevali kao praktičnu odjeću jer se *takva* odjeća u Češkoj prestala nositi prije njihova odlaska iz Češke. Kazivači ne znaju jesu li narodne nošnje uopće donesene iz Češke prigodom doseljenja. Češke su djevojke prigodom većih crkvenih blagdana, za zabave i priredbe, te za folklorne nastupe odijevale Kyóvsku narodnu nošnju, koju ujedno smatraju najsvetčanijim oblikom češke nošnje. Kazivači ne znaju odakle su nabavljane te nošnje.

Česi su amaterskim igrokazima učili češki jezik i kulturu, ali glumci tih igrokaza nisu odijevali narodne nošnje. Kostimografija je odgovarala temi igrokaza, primjerice za igrokaz *Vlak Prag-Brno* glumci su odjeveni u konduktera, kuharicu, putnike.

Odijevanje i narodna nošnja

Narodni dom u Jazveniku, sagrađen 1935. godine, omogućio je mnoge kulturne djelatnosti, između ostalog i učenje čeških narodnih plesova. Kazivači se sjećaju da je direktor Čehoslovačke banke u Zagrebu Josef Bezdiček prvi učio Jazvenčane plesati narodne plesove, a nakon njega prof. Medžicka s kćeri. To je trajalo do Drugoga

⁹⁹ Neke su rođene tamo, a neke su se udale u Jazvenik. Kazivači se sjećaju da su hrvatski muškarci u Jazveniku dosta ranije počeli odijevati *gradsku odjeću*.

¹⁰⁰ Kazivači upotrebljavaju termin narodna nošnja, te sam ga stoga i ja uzela.

svjetskog rata. "U ratno doba između 1941. i 1945. godine u Domu se nastanila vojska i zabranila sve češke kulturne djelatnosti" (Buković, 2001:57-60).

Kazivači se ne sjećaju da je iza Drugoga svjetskog rata u Jazveniku djelovala folklorna sekcija.¹⁰¹ Nakon Drugoga svjetskog rata u Narodnom domu su se nastavili uvježbavati i prikazivati amaterski igrokazi na češkom i hrvatskom jeziku, ali glumci nisu bili obučeni u *narodne nošnje*. Češke *narodne nošnje* (tzv. *Kyóvske*) su se odijevale prigodom odlaska na žetvene svečanosti, odnosno *dožinke* u okolicu Daruvara.¹⁰²

Godine 1976. Blažena Šimik je počela voditi plesnu sekciju u Kulturno-umjetničkom društvu Češka beseda u Jazveniku. Počela ih je učiti plesove koje je ona plesala u Hercegovcu,¹⁰³ a pomagala joj je Anđelka Mankas iz Jazvenika. Prve tri godine za scenske nastupe posuđivale su *narodne nošnje* iz Hercegovca, jer ih Jazvenik nije imao.

Nakon tri godine Češka beseda je skupila sredstva i odlučila sašiti četiri muške i četiri ženske nošnje. Nošnje je šivala B. Šimik sa svekrvom, prema modelu i kroju narodne nošnje iz Hercegovca. Ta nošnja je odgovarala nošnji iz Jazvenika, koju je B. Šimik vidjela na fotografijama br. 13. i 14.¹⁰⁴

U ovakvoj tzv. *svečanoj* nošnji plešu se plesovi: *češka beseda* (splet Čeških plesova), *mazurka* i *kvapik*. Na fotografijama br. 15 i br. 16 možemo vidjeti ove nošnje u njihovoj scenskoj primjeni.¹⁰⁵

Godine 1998. koreografkinja Lenka Homolova iz Češke je postavila koreografiju seoskog plesa † *trnjki*. Za taj ples nisu odgovarale postojeće nošnje jer su bile presvečane. Sašivene su nove nošnje koje vidimo na priloženoj fotografiji, br. 17.¹⁰⁶

¹⁰¹ "Godine 1928. utemeljeno je kulturno-umjetničko društvo *Češka beseda*, koje djeluje u tri sekcije: plesnoj, pjevačkoj i dramskoj" (Škrlić, 1999:5).

¹⁰² "Dožinke tj. *dožinkove slavnosti* su najveća manifestacija hrvatskih Čeha. Održavaju se svake druge godine u drugom mjestu uz sudjelovanje svih *Čeških beseda* u Hrvatskoj. Prvi put *dožinke* su održane u Daruvaru 1925. godine gdje su nacionalno osvješteni češki domoljubi nastojali među svojim zemljacima promicati češke narodne nošnje, plesove i običaje" (Matušek, 2000:7-8). "Ono što je prije bio u prvome redu godišnji običaj i običaj uz rad, zatim društveni događaj, danas ima prije svega društveni, kulturni i manifestacijski značaj. Zahvaljujući važnosti koju običaj ima svrstava se u recentni ciklus godišnjih običaja" (Šabić, 2002:116).

¹⁰³ Hercegovac je mjesto kraj Daruvara iz kojega se B. Šimik udala u Jazvenik.

¹⁰⁴ Sve potrebno platno za narodne nošnje je kupljeno u Sisku, osim vrpce za vjenčić, koje su naručene iz Češke.

¹⁰⁵ **Opis ženske nošnje** (kako ju je opisala B. Šimik): Bijela bluza (od *šifona* † *šifon* † franc. (chiffon) tanko bijelo platno (Klaić, 2001:1293). Sa širokim rukavima koji se stežu pomoću *žnjorice* (vrpce). Rukavi su našiveni crnim koncem. Preko bluze se stavila velika crna *kragna* (ovratnik) koja je na prsima zakopčana s brošem i obrubljena crnom čipkom. Istom čipkom su obrubljeni rukavi. Preko bluze je crni *lajbek* (prsluk), koji se s prednje strane *žnjira* (veže), ukrašen je *cik cakom* i ukrasnim vrpčama. Na glavu se stavlja vjenčić s pravim češkim mašnjama. Pregača je od crnog *glota*, ukrašena šarenim vezom. Nošnje su *našivale* mama i svekrva B. Šimik, po riječima kazivačice svaka nošnja je bila drukčije *našivena*. Na noge se oblače crne *štrample*. U početku su plesali u crnim šlapicama za tjelesnu i zdravstvenu kulturu, a kasnije su kupili *šlapice* s jačim *donom* (potplatom). Kazivačica napominje da bi trebale biti crne čizme, ali nikad za njih nisu skupili dovoljno novaca. **Opis muške nošnje**: Košulje su bijele i na prsima izvezene, a jedna košulja je imala s prednje strane češku mašnu i isto tako na *mandetama*. (*Manšćta*, 2. mn. *manšćta* franc. (manchette) krajnji donji dio rukava košulje, narukvica, orukvica, obašvica (Klaić, 2001:844)). Košulje imaju ruski ovratnik. Hlače su žute.

Godine 2002. B. Šimik sašila je i treću vrstu nošnje (fotografija br. 18), također na inicijativu koreografkinje Homolove. Krojeve za nošnje dobila je od krojačice iz daruvarskog Saveza Čeha.¹⁰⁷

Slična nošnja izrađena je i za djevojčice koje u njoj plešu ples *drevački*.¹⁰⁸ Djevojčice imaju zavezani *konjski rep* s četiri crveno bijele trake koje vise niz leđa (fotografija br. 19). U ovim nošnjama također se pleše Češki ples *poštar*.

Plesači koji nastupaju u svim navedenim nošnjama znaju iz kojih su područja Češke. Najviše vole nastupati u prvim i trećim vrstama nošnji, kako sami kažu, *zato što im lijepo stoje*.

Ostali Česi iz Jazvenika uglavnom ne znaju iz kojih su područja Češke ove narodne nošnje niti koji se plesovi u njima plešu, mada sve te nošnje smatraju svojim, češkim.

U ovom pregledu odijevanja mogli smo uočiti nekoliko faza. U prvoj polovici 20. stoljeća odjeća Čeha u Jazveniku se razlikovala od odjeće Hrvata (unutar i izvan Jazvenika) isključivo na lokalnoj razini. Način odijevanja u Jazveniku nije imao svrhu isticanja etničkih razlika, nego je bio praktične prirode. Bile su uvjetovane dotadašnjim načinom odijevanja zajednice,¹⁰⁹ imovinskim razlikama, lošom infrastrukturom i relativnom izoliranosti mjesta. Prigodom doseljenja u Hrvatsku Česi su se nastavili odijevati u odjeću koju su donijeli sa sobom i koja se u promijenjenim uvjetima modificirala. Činjenicu da Česi nisu preuzeli odjeću zatečenog hrvatskog stanovništva kazivači tumače svrsishodnošću njihove odjeće životu u Jazveniku (primjerice *drvenjaki* su se pokazali vrlo praktičnima zbog blatnjavih putova).

Simbolička funkcija nošnji počela se postupno isticati od 1925. godine nadalje. Naime, brojni pripadnici ove zajednice, posebice mladež, sudjelovali su na Žetvenim svečanostima na kojima se češka narodna nošnja predstavljala kao simbol etničkog identiteta.¹¹⁰ Radom KUD-a, u prvome redu scenskim nastupima, narodna nošnja se

¹⁰⁶ Opis druge vrste ženske nošnje (po riječima B. Šimik):

Suknje su u raznim bojama bez uzoraka, pojedine pri dnu imaju češke mašne, a nekolicina vrpci čije boje odgovaraju boji suknje. Bluza je bijela, širokih rukava koji se također vežu i pri kraju imaju bijelu *šlingu* (šlinga, 2. mn. *šlīngâ njem.* (Schlinge) petlja, omča (Klaić, 2001:1298). Takva ista *šlinga* nalazi se na donjem rubu pregače. Sva tkanina i šlinge kupljeni su u Sisku, iz kojih je B. Šimik sašila narodne nošnje po krojevima koje joj je dala koreografkinja L. Homolova. Ove nošnje su iz područja južno od Praga.

¹⁰⁷ Opis treće vrste ženske nošnje (po riječima B. Šimik): Suknja je tamnocrvene boje kvadratnog uzorka. *Lajbeci* (prsluci) su istog uzorka, ali su na njima kvadrati postavljeni ukoso. *Lajbeci* se sprijeda *žnjiraju* (vežu). Za ovu nošnju koriste bluze od nošnji sašivenih 1998. godine.

¹⁰⁸ Dio tog plesa djevojčice plešu bosa (kasnije im je B. Šimik sašila papučice od starih majica), a tijekom scenskog nastupa kao dio koreografije nude im se *drvenjaki*, (odnosno drvene klompe, koje su također kupljene u Sisku). Sve potrebno za ovu nošnju kupljeno je u Sisku.

¹⁰⁹ Odijelo građanskog kroja kakvo se nosilo na području cijele Austro-Ugarske Monarhije, s razlikama u detaljima.

¹¹⁰ Tijekom tridesetih godina u Hrvatskoj se također oblikuje narodna kultura. "Seljačka sloga širila je ideologiju prema prošlosti i čuvanju starih tradicija, uključujući starije stilove odjeće, kao simbola hrvatskog nacionalnog identiteta. Primjerice, na organiziranim smotrama folklorne mogle su nastupati samo skupine s autohtonim narodnim nošnjama" (Bonifačić, 1997:148).

pretvara u sredstvo prezentacije i identifikacije Āeha na lokalnoj, regionalnoj, nacionalnoj te meĀunarodnoj razini. Na konstruiranje današnje narodne nošnje koja se pojavljuje na scenskim nastupima bitan je utjecaj imala Āeška koreografkinja, Āiji je cilj bio ojaĀati koheziju Āeha u Jazveniku s ostalim pripadnicima ove manjine u Hrvatskoj, kao i Āesima u domovini. Bez obzira na to što se provenijencija usvojenih nošnji ne poklapa s teritorijem iz kojega su jazveniĀki Āesi iselili, oni je prihvaĀaju kao sredstvo identifikacije. Dok paralelno mijenjaju svoj individualni nacionalni identitet (promjena imena, nacionalnosti...), njihov grupni etniĀki identitet živi.

TreĀa faza je kad nositelji (*grupnog*) Āeškog etniĀkog identiteta (plesai KUD-a) nastupaju na MeĀunarodnoj smotri folkloru u Āeškoj u tim istim Āeškim narodnim nošnjama ali s hrvatskim nacionalnim simbolima (državnom zastavom) /uspoređi fotografiju br. 20/. Po mom mišljenju ovo je najbolji primjer višestrukog identiteta pojedinca.

ZAKLJUĀAK

U Jazveniku živi skupina ljudi koja je iz gospodarskih razloga u drugoj polovici 19. stoljeĀa preselila na drugo podruĀje unutar Austro-Ugarske Monarhije. PojedinaĀne migracije iz raznih krajeva Āeške i u neznatnom broju iz Moravske, pretvorile su se u lanĀanu migraciju i oblikovala se etniĀka skupina Āeha. Raspadom monarhije ona se razdijelila na nekoliko država i ta je etniĀka skupina postala nacionalna manjina. Cilj ovog rada bio je empirijski istraŀiti kako su se povijesne promjene na makrorazini odrazile na mikrorazinu, odnosno na ŀivot, kulturu i svakodnevicu pojedinca.

Ako se identitet shvati kao "proces u funkciji društvene interakcije" (GrbiĀ, 1993:64), zbog promjene društvenog, a posebice politiĀkog konteksta, mijenja se identitet. Zbog procesa asimilacije veĀina Āeha promijenila je nacionalni identitet. Na njegovu promjenu najviše su utjecale politiĀke i gospodarske promjene, te ŀenidbene veze. Promjena nacionalnog identiteta bila je razliĀita za svaki spol, odnosno ŀene su duŀe zadrŀavale "sluŀbeni" Āeški identitet, ali prije su se udavale za pripadnike drugih etniĀkih zajednica. Prema osobnim, sluŀbenim, dokumentima mogli bismo zakljuĀiti da je danas u Jazveniku tek nekoliko Āeha. No, unutar pojedinih obitelji ŀivot se uvelike razlikuje od ŀivota unutar hrvatskih obitelji, primjerice govori se Āeškim jezikom,¹¹¹ upotrebljavaju se Āeška imena, prezimena su kroatizirana, jede se Āeška hrana. Ovaj primjer potvrĀuje razmišljanja Jasne Āapo ŀmegaĀ: "Nacionalni identitet obuhvaĀa identitete manjih društvenih skupina koje Āine naciju, a takoĀer je moguĀe da istodobno postoje razliĀiti koncepti jednog nacionalnog identiteta, odnosno da razliĀiti pojedinci i skupine u nekom društvu imaju predodŀbu svog nacionalnog identiteta" (Āapo ŀmegaĀ, 1994:19).

¹¹¹ Ovo sam otkrila sluĀajno, naime prilikom jednog boravka kazivaĀici je zvonio telefon i razgovarala je na Āeškom. Na moj radoznali upit: To vas je zvao netko iz Āeške?, odgovorila je: Ne, kĀer iz Siska.

Zanimalo me je li ova skupina ljudi zadržala češki kulturni identitet. Stoga sam od kazivača tražila da navedu ona razlikovna obilježja koja razgraničuju češku zajednicu od Drugih. Naveli su češke građevine i udruženja, dijelove iz godišnjih i životnih običaja, češku tradicijsku prehranu, *tuhice*, ostale specifičnosti. Iz kazivanja saznajemo da unutar obitelji kulturni identitet živi, no on gubi svoje elemente od šezdesetih godina 20. stoljeća. Dijelovi običaja ili cijeli običaji koji su bili prisutni samo unutar obitelji postupno izumiru. No običaji u kojima sudjeluje više ljudi, kao primjerice u maškarama, ne samo da žive već se i obogaćuju s češkim elementima koji se preuzimaju od drugih Čeha u Hrvatskoj. U tim ophodima, koji se danas provode na mnogo širem području (nekada se obilazio samo Jazvenik, a danas i susjedna sela, te Sisak) sudjeluju i pripadnici ove skupine koji više ne žive u Jazveniku i kada su promijenili svoj "službeni" identitet.

Prema navedenom zaključujem da su pojedini elementi češke kulture prisutni unutar obitelji (jezik, hrana, imena) i nemaju svrhu markera češkog identiteta, za razliku od drugih elemenata čija je namjera za javnu sferu, primjerice češke građevine, udruženja, grupni ophodi. F. Barth piše da "Crte o kojima se vodi računa nisu zbir 'objektivnih' razlika već samo one koje sami akteri smatraju značajnim" (Barth, 1997:221). Dakle vidimo da sami pripadnici određene skupine određuju koje će kulturne simbole istaknuti. Etnicitet ima subjektivne i objektivne aspekte. Objektivni se odnose na elemente kulture "koji se mogu smatrati pojedinačnim/ individualnim izrazom kulturnih obrazaca članova jedne etničke grupe" (Grbić, 1993:69). Subjektivni aspekti podrazumijevaju "osjećaj svijesti o pripadnosti etničkoj grupi i značenje što ga ta pripadnost ima u vrijednosnome sklopu svakog pojedinca ponaosob" (Grbić, 1993:69).

Budući da je identitet promjenjiva kategorija, etničnost i identitet žive, odnosno mijenjaju se i njihov kontinuitet ne znači okovanu istinitost. Transformacije identiteta (individualnog, grupnog, lokalnog, etničkog, nacionalnog) pokušala sam prikazati pomoću odijevanja. U pregledu odijevanja mogli smo uočiti nekoliko faza. U prvoj polovici 20. stoljeća odjeća Čeha u Jazveniku razlikovala se od odjeće Hrvata (unutar i izvan Jazvenika) isključivo na lokalnoj razini. Način odijevanja u Jazveniku nije imao svrhu isticanja etničkih razlika, nego je bio praktične prirode. Prilikom doseljenja u Hrvatsku Česi su se nastavili odijevati u odjeću koju su donijeli sa sobom i koja se u promijenjenim uvjetima modificirala. Simbolička funkcija nošnji počela se postupno isticati od 1925. godine na dalje. Naime brojni pripadnici ove zajednice, posebice mladež sudjelovala je na Žetvenim svečanostima na kojima se češka narodna nošnja predstavljala kao simbol etničkog identiteta. Radom KUD-a, u prvome redu scenskim nastupima, narodna nošnja se pretvara u sredstvo prezentacije i identifikacije Čeha na lokalnoj, regionalnoj, nacionalnoj, te međunarodnoj razini. Na konstruiranje današnje narodne nošnje koja se pojavljuje na scenskim nastupima bitan je utjecaj imala češka koreografkinja, čiji je cilj bio ojačati koheziju Čeha u Jazveniku s ostalim pripadnicima ove manjine u Hrvatskoj, kao i Česima u domovini. Bez obzira na to što se provenijencija usvojenih nošnji ne poklapa s teritorijem iz kojeg su jazvenički Česi iselili, oni ju prihvaćaju kao sredstvo identifikacije. "Oblikovanje identiteta, njegova konstrukcija

podrazumijeva svjestan napor bilo cijele zajednice, bilo dijela pripadnika te zajednice da se iznađe i usvoji izvjestan identitet, tj. da se neka obilježja te zajednice istaknu kao identitetna i/ili distinktivna spram drugih zajednica iste razine te time potvrdi pripadnost skupini i njezina specifičnost, te da se iz skupine isključe oni koji joj ne pripadaju" (Čapo Žmegač, 1994:13).

"Osjećaj identiteta je individualan, ali podrazumijeva osjećaj pripadnosti kolektivu... tako da su ova dva u stalnim prožimanju" (Grbić, 1993:60). Dok mijenjaju individualni nacionalni identitet (promjena imena, nacionalnosti...) njihov grupni etnički identitet živi. Dakle vidimo prepletanje privatne i javne sfere u isticanju i ne isticanju identiteta. Identitet nekog pojedinca čini niz društvenih uloga i kulturnih kategorija koje on zauzima, odnosno niz kolektivnih identiteta, koji su kulturno i povijesno specifični. Osobno ja "sačinjeno je od višestrukih identiteta i uloga - obiteljskih, teritorijalnih, klasnih, vjerskih, etničkih i spolnih" (Smith, 1991:15). Kad nositelji (grupnog) češkog etničkog identiteta (plesaći KUD-a) nastupaju na Međunarodnoj smotri folkloru u Češkoj, u ovim istim češkim narodnim nošnjama, ali s hrvatskim nacionalnim simbolima (državnom zastavom) /usporedi fotografiju br. 20/. vidimo konkretan primjer višestrukog identiteta pojedinca. Stoga smatram da smisao nije u određivanju sadržaja identiteta (osobnog, etničkog, kulturnog, našeg ili njihovog...) važno je znati što znači pribjegavanje određenoj identifikaciji, a ne izricanje suda o autentičnosti identiteta. Prihvatio li da je identitet u određenom povijesnom i političkom trenutku društveno konstruiran, jedino umjesno pitanje postaje kako je i zašto u tom trenutku i u tom kontekstu proizveden, održan ili odbačen neki identitet i tko je promotor takvog identiteta (usp. Čačić-Kumpes, 1999:10).

Ovim empirijskim istraživanjem također sam došla do spoznaje da su upravo nositelji ove manjinske kulture najboji čuvari arhivskih podataka o istoj. Naime, prije prvog izlaska na teren željela sam se pripremiti, no u knjižnicama i arhivima gotovo da nisam pronalazila etnološke niti povijesne podatke o Česima iz Jazvenika. Dolaskom u Jazvenik, svi kazivači bili su oduševljeni što me zanima baš njihova manjinska skupina. Prilikom mojih dolazaka svaki put bi me dočekali s novim materijalima, uključujući novinske članke, časopise, dokumente, fotografije (bilo obitelji, bilo vezano uz njihove institucije). Sav ovaj materijal s pažnjom je čuvan, što je još jedan od pokazatelja njihova identiteta.

POPIS KAZIVAČA¹¹²

Antun Andres /češko ime Toník/ rođen 1926. godine u Jazveniku, živi u Jazveniku, Čeh, zanimanje † zemljoradnik.

Ivan Buković /češko ime Jenda/, rođen 1929. godine u Jazveniku, živi u Jazvaniku, Hrvat, zanimanje - zemljoradnik.

¹¹² Svim kazivačima zahvaljujem za izrazitoj suretljivosti i gostoljubivosti.

Ružica Buković /djevojačko prezime Prhoda, češko ime Ruženka/, rođena 1937. godine u Jazveniku, živi u Jazveniku, Hrvatica, zanimanje - domaćica.

Ivan Mulanović, rođen 1947. godine u Sisku, živi u Sisku, Hrvat /oženjen sa Čehinjom iz Jazvenika/, zanimanje - strojarski tehničar.

Kristina Mulanović /djevojačko prezime Šimek/, rođena 1951. godine u Jazveniku, živi u Sisku, Čehinja, zanimanje - kemijski tehničar.

Ivana Šimek /djevojačko prezime Butković/, rođena 1927. godine u Jazveniku, živi u Jazveniku, Hrvatica, zanimanje - domaćica.

Blaženka Šimik, rođena 1932. godine u Hercegovcu, živi u Sisku, Čehinja, zanimanje - domaćica.

Večeslav Šimik /češko ime Václav/, rođen 1930. godine u Jazveniku, živi u Sisku, Čeh, zanimanje - inženjer instrumentacije u mirovini.

IZVORI

NOŽINIĆ, Dražen, Običaji pri sklapanju braka (Palanjek, Tišina Lijeva, okolica Siska), rukopis Arhiva Etnološkog zavoda Filozofskog fakulteta u Zagrebu, br. 94 i 104.

BUTORAC, Lojzo (1977): *Jazvenik-crtice iz prošlosti sela*, Sisak, rukopis (u vlasništvu autora).

LITERATURA

ADAMČEK, Josip (1987): *Bune i otpori*, Globus, Zagreb.

AGIČIĆ, Damir (2000): *Hrvatsko-češki odnosi na prijelazu iz XIX. u XX. stoljeće*, Ibis grafika, Zagreb.

BANAC, Ivo (1995): *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji*, Globus, Zagreb.

BANOVAC, Boris (1977): Modernizacijski procesi i oblici teritorijalne pripadnosti. U: *Društvena istraživanja* 27, Časopis za opća društvena pitanja. Zagreb, str. 23- 47.

BARIĆ, Antun (2001): Doseljenje Čeha u Jazvenik, *Prehled kulturních, literárních a školních otázek XXX*, Daruvar, str. 50-57.

BARIĆ, Antun (2002): *Sela kod Siska nekad i danas*, Sela.

BARTH, Fredrik (1982): Introduction. U: *Ethnic, Groups and Boundaries*, Oslo, Universitetsforlaget, str. 9-38.

BONIFAČIĆ, Vjera (1997): O polisistemske etnologiji, folklorizmu i suvremenim pristupima istraživanju tekstila, *Narodna umjetnost*, 34/2, Zagreb, str. 137-151.

BUTORAC, Josip (1968): *Iz povijesti župa Sisačkog kraja*, Dekanski ured Sisačkog dekanata u Petrinji, Sisak, 1968.

BUKOVIĆ, Jan (2001): Osvetová činnost česke besedy Jazvenik, *Prehled kulturních, literárních a školních otázek XXX*, Daruvar, str. 58-66.

ČAČIĆ-KUMPES, Jadranka (1999): Uvod. U: *Kultura, etničnost, identitet*, Institut za migracije i narodnosti, Naklada Jesenski i Turk, Hrvatsko sociološko društvo, Zagreb, str. 7-12.

ČAPO ŽMEGAČ, Jasna (1994): Plaidoyer za istraživanje (nacionalnog) identiteta u hrvatskoj etnologiji. *Etnološka tribina* 17, 7-23.

ČAPO ŽMEGAČ, Jasna (1997): Objektivni i subjektivni čimbenici identifikacije sa zajednicom, *Studia ethnologica Croatica*, 20, Zagreb, str. 69-82.

ĆIMIĆ, Esad (1999): *Nacija i kultura*. U: *Kultura, etničnost, identitet*, Institut za migracije i narodnosti, Naklada Jesenski i Turk, Hrvatsko sociološko društvo, Zagreb, str. 50-58.

DALLBELLO, Marija (1986): *Grada za bibliografiju o tradicijskoj kulturi i folkloru narodnosti i etničkih grupa u SFR Jugoslaviji*, Lipovljanski susreti, Lipovljani.

GAVAZZI, Milovan (1988): *Godina dana hrvatskih narodnih običaja*, Kulturno-prosvjetni sabor Hrvatske, Zagreb.

GJETVAJ, Nada (1986): *Narodna nošnja hrvatske Posavine, Gušće*, Priručnik za rekonstrukciju nošnje, Kulturno-prosvjetni sabor Hrvatske, Zagreb.

GRBIĆ, Jadranka (1993): Etnicitet i razvoj. Esej o etničkome identitetu i društvenome razvoju, *Etnološka tribina* 16, str. 57-72.

GRBIĆ, Jadranka (1994): *Identitet, jezik i razvoj*, Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb.

GRBIĆ, Jadranka (1998): Jezik i govor kao komponente pripadnosti zajednici (ogled o jeziku i identitetu). U: *Etničnost, nacija, identitet*, Institut za migracije i narodnosti, Naklada Jesenski i Turk, Hrvatsko sociološko društvo, Zagreb, str. 181-189.

HEROLDOVÁ, Iva (1971): Godišnji običaji daruvarskih Čeha, *Narodna umjetnost* 8, Zavod za istraživanje folkloru, Zagreb, str. 199-250.

HERŠAK, Emil (1998): *Leksikon migracijskog i etničkog nazivlja*, Institut za migracije i narodnosti, Školska knjiga 1998.

HERŠAK, Emil (1999): *Etničnost i povijest*, Institut za migracije i narodnosti, Naklada Jesenski i Turk, Hrvatsko sociološko društvo, Zagreb.

KATUNARIĆ, Vjerran (2003): *Sporna zajednica*, Naklada Jesenski i Turk Hrvatsko sociološko društvo, Zagreb.

KLAIĆ Bratoljub (2001): *Rječnik stranih riječi*, Nakladni zavod Matice Hrvatske, Zagreb.

LEČEK, Suzana (2003): *Seljačka obitelj u sjeverozapadnoj Hrvatskoj 1918.-1941.*, Hrvatski institut za povijest- Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje u Slavonskom Brodu, Zagreb.

LURIE, Alison (2002): *Odjeća kao znakovni sustav*. U: *Moda, povijest, sociologija i teorija mode*, Školska knjiga, Zagreb, str. 165-187.

MATKOVIĆ, Hrvoje (1998): *Povijest Jugoslavije*, Naknada P.I.P. Pavičić, Zagreb.

MATUŠEK, Josef (1996): *Česi u Hrvatskoj*, Jednota, Daruvar.

MATUŠEK, Josip (2000): *Česi u Hrvatskoj* (prigodna brošura), Savez Čeha u Republici Hrvatskoj, Daruvar.

MRGIĆ Katica, Pavica, **PIRC** (1995): *Nakit, ukrašavanje, oglavlje*, (katalog izložbe), Muzej Sisak, Sisak.

MÜNZ Rainer, **ULRICH** Ralf (1996): Promjenjivi modeli migracija: primjer Njemačke 1945--1995. etnička porijekla, demografska struktura, izgledi za budućnost, *Migracijske teme* 12, 1--2, 27-79.

PERROT, Philippe (2002): Gornja i donja odjeća u građanstva. U: *Moda, povijest, sociologija i teorija mode*, Školska knjiga, Zagreb, str. 67-75.

POKOS, Nenad, **ŽIVIĆ**, Dražen (2000): Demografska obilježja Siska, U: *Sisak 2000+*, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, str. 51-98.

POUTIGNAT, Philippe, **STREIFF-FENART**, Jocelyne (1997): Teorije o etnicitetu, Beograd, Biblioteka XX vek.

PRICA, Ines (1991): Razlaganje kulturnog identiteta. U: *Simboli identiteta, studije, eseji, građa*, Biblioteka hrvatskog etnološkog društva, Zagreb, str. 72-77.

RIHTMAN-AUGUŠTIN, Dunja (1988): Narodna nošnja i moda. U: *Etnografija naše svakodnevice*, Školska knjiga, Zagreb, str. 107-115.

RIHTMAN-AUGUŠTIN, Dunja (1991): Istinski i lažni identitet - ponovno o odnosu folkloru i folklorizmu. U: *Simboli identiteta, studije, eseji, građa*, Hrvatsko etnološko društvo, Zagreb, str. 78-89.

SABOTKA, Otto (1935): Pro lepši zítrek, *Rok osvitové a hospodárské práce v českých osadách v Jugoslávii*, Zagrab.

SKLEDAR, Nikola (1991): Simboli i socio-kulturni identitet (prilog antropologijskom pristupu). U: *Simboli identiteta, studije, eseji, građa*, Biblioteka hrvatskog etnološkog društva, Zagreb, str. 7-20.

SKLEDAR, Nikola (1999): Etničnost i kultura. U: *Kultura, etničnost, identitet*, Institut za migracije i narodnosti, Naklada Jesenski i Turk, Hrvatsko sociološko društvo, Zagreb, str. 41--50.

SMITH, Anthony D. (1991): National identity, University of Nevada press.

ŠABIĆOVA, Vlasta (2002): *Kalendární obyčeje Čechu v Končenicích na Daruvarsku*, Jednota, Daruvar.

ŠIMIK, Vira (1999): *Dechová hudba Jazvenik*, Naše dechovky, Daruvar.

ŠKRLJAC, Božidar Antun (1999): *Zlatni prim 99.*, Radio Sisak d.d., Sisak.

TAYLOR, Allan John Percival (1990): *Habsburška monarhija 1809. ÷ 1918.*, Znanje, Zagreb.

VRCAN, Srđan (1999): Znakovita zbrka oko etničkog. U: *Kultura, etničnost, identitet*, Institut za migracije i narodnosti, Naklada Jesenski i Turk, Hrvatsko sociološko društvo, Zagreb, str. 15-40.

Fotografija br. 1, *Svadba T. Andresa*, fotograf nepoznat, fotografirano 1951. godine u Jazveniku.

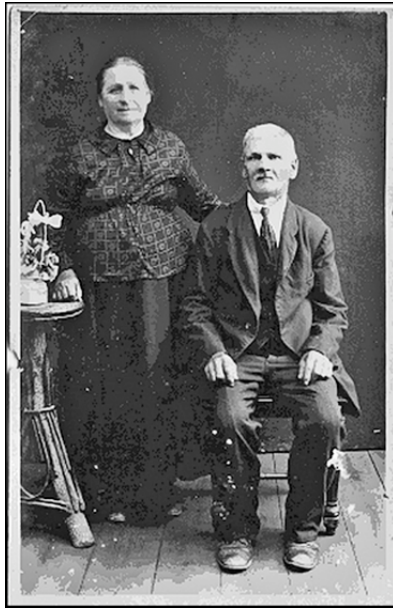

Fotografija br. 2, *Čehinja Franjica Rezníček s guskama*, fotograf nepoznat, fotografirano oko 1980. godine u Jazveniku.¹¹³

Fotografija br. 3, *Češka djevojka iz Jazvenika*, Agneza Andres, (kasnije udana Buković), fotograf nepoznat, fotografirano oko 1920.godine.

¹¹³ Ova fotografija je jedini primjerak žene u svakodnevnoj odjeći.

Fotografija br. 4. *Češka obitelj iz Jazvenika, Josip i Eleonora Šimik*, fotograf nepoznat, fotografirano oko 1920. godine.

Fotografija br. 5. *Česi iz Jazvenika i okolice prigodom zabave u Jazveniku*, fotograf iz atteliera Saller u Sisku, fotografirano oko 1930. godine u Jazveniku.

Fotografija br. 6, *Čehinja Vilma Rezníček* (udana Paripović, fotografija za osobne dokumente),
fotograf nepoznat, fotografirano oko 1940. godine.

Fotografija br. 7, *Svadba obitelji Andres*. Fotograf nepoznat, fotografirano 1926. godine
u Jazveniku.

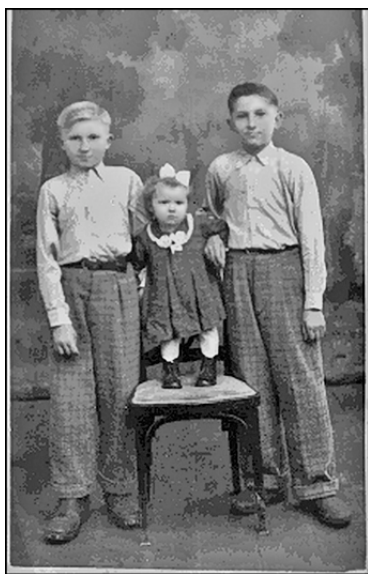

Fotografija br. 8, *Svadba obitelji Dedera*, fotograf nepoznat, fotografirano 1949. godine u Jazveniku.

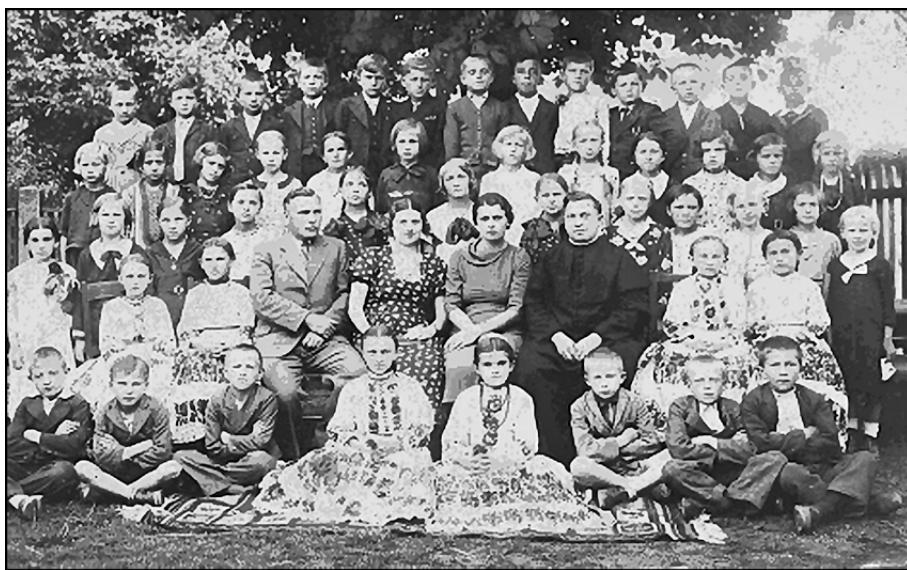

Fotografija br. 9, *Āeh Josip Šimik*, fotografirala Milka Šmidt, fotografirano oko 1948. godine u Jazveniku.¹¹⁴

¹¹⁴ Na fotografiji vidimo i tipičnu češku lulu, tzv. *fajka* i češki štap tzv. *špacirka* ili *fulka*.

Fotografija br. 10, Ivo, Nena i Drago Andres, fotograf nepoznat, fotografirano 1946. godine u Jazveniku.

Fotografija br. 11, 3. razred Osnovne škole u Selima, fotograf Miffek iz Petrinje, fotografirano 1936. godine u Selima.

Fotografija br. 12, *Fotografija igrokaza Vlak Prag- Brno*, fotograf iz Zagreba, fotografirano 1936. godine, u Jazveniku.

Fotografija br. 13, *Žetvene svečanosti u Velikim Zdencima* (na fotografiji mama kazivača V. Šimika), fotograf nepoznat, fotografirano 1926. godine u Velikim Zdencima.

Fotografija br. 14, *Žetvene svečanosti*, Djevojke u narodnim nošnjama iz Kyóva u Moravskoj kod Brna, fotograf Ivan Medar iz Zagreba, fotografirano 1948. godine u Daruvaru.

Fotografija br. 15, *Scenski nastup članova KUD-a Češka beseda iz Jazvenika*, fotograf nepoznat, fotografirano 1995. godine, u Martinskoj Vesi kraj Siska.

Fotografija br. 16, Mlađi članovi KUD-a Češke besede iz Jazvenika, fotograf nepoznat, fotografirano 1996. godine u Martinskoj Vesi kraj Siska prigodom smotre folklor.

Fotografija br. 17, Članovi KUD-a Češka beseda iz Jazvenika, fotograf nepoznat, fotografirano 1998. godine u Sisku na manifestaciji *Dani kruha*.

Fotografija br. 18, Članovi KUD-a Češka beseda iz Jazvenika, fotograf Gojko Rakarić, fotografirano 2002. godine u Jazveniku prije odlaska na smotru folkloru u Martinsku Ves.

Fotografija br. 19, Članovi KUD-a Češka beseda iz Jazvenika, fotograf nepoznat, fotografirano 1996. godine u Peščenici.

Fotografija br. 20, Ālanovi KUD-a Āeška beseda iz Jazvenika , fotograf nepoznat, fotografirano 1992 . godine u Fridek Mysteku prilikom Međunarodne smotre folklor.

MANIFOLD IDENTITY OF THE CZECHS FROM JAZVENIK

Summary

A group of Czech people whose ancestors have moved to another part of the Austrian-Hungarian Empire in the second half of the nineteenth century lives in Jazvenik. Due to political changes, the Empire has divided into several states and this ethnic group has become a national minority. The aim of this paper is to research the ways the historical changes have reflected from the macro to the micro level, that is, to the culture and the everyday lives of individuals.

During the process of assimilation the majority of Czech people have changed their national identities. This change has been influenced mostly by political and economic changes, as well as marital connections. From the official documents, one could conclude that there are merely few Czechs in Jazvenik. I was interested in whether this group of people has preserved Czech cultural identity. I have therefore asked my informants to tell me which are the distinguishing features that create the difference between the Czechs and the Others. Within a family, life is very different from the lives of Croatian families; for example, they speak Czech, use Czech names, eat Czech food, as well as celebrate some parts of calendar and life customs. That means that the cultural identity lives within families; however, it has lost its elements since the 1960s. Parts of customs or even the whole customs that were present only within families have begun to disappear. However, the customs in which more people participate, for example, the carnival customs, not only continue to live, but also become enriched with new elements, taken from other Croatian Czechs. In these processions † today performed in much wider area than before † participate also people who have changed their "official" identity. That means that some elements of the Czech culture are present also within families, having no task of being the Czech identity markers, unlike other elements which are intended for the public sphere. The members of this group define the cultural symbols which they will emphasize.

Since the identity is a variable category, ethnicity and identity live, that is, are being changed and their continuity does not mean a fixed authenticity. The transformations of (individual, group, local, ethnic and national) identity have been shown through clothing. The overview of clothing can show us several stages. In the first half of the twentieth century, clothes of the Jazvenik Czechs was different from the clothes of the Croats only on the local level. The way people dressed has not have the task of emphasizing ethnic differences, but was merely of practical. The symbolic function of costumes has began to be gradually emphasized since 1925. Namely, numerous members of this community, especially the young, have participated in Czech harvest. Activities of cultural and arts society, primarily the stage performances, has turned national costume into a means of presentation and identification on the local, regional, national and international level. The creation of today's national costume the way it is shown in stage performances has been strongly influenced by a Czech choreographer whose aim was to strengthen the cohesion of the Jazvenik Czechs with

other members of this minority in Croatia, as well as with the Czechs in their homeland. Although the origins of the adopted costumes does not match the territory from which the Jazvenik Czechs have moved, they have accepted them as a means of identification. While they change their individual national identity, their group ethnic identity continues to live. The third stage is when the carriers of the (group) Czech identity (the cultural and arts society's dancers) perform at the International Folklore Festival in the Czech Republic in these Czech national costumes, but with Croatian national symbols (state flag). I consider this example to be the best confirmation of the manifold identity of individuals.

Key words: identity / the Czechs / Jazvenik / clothes